

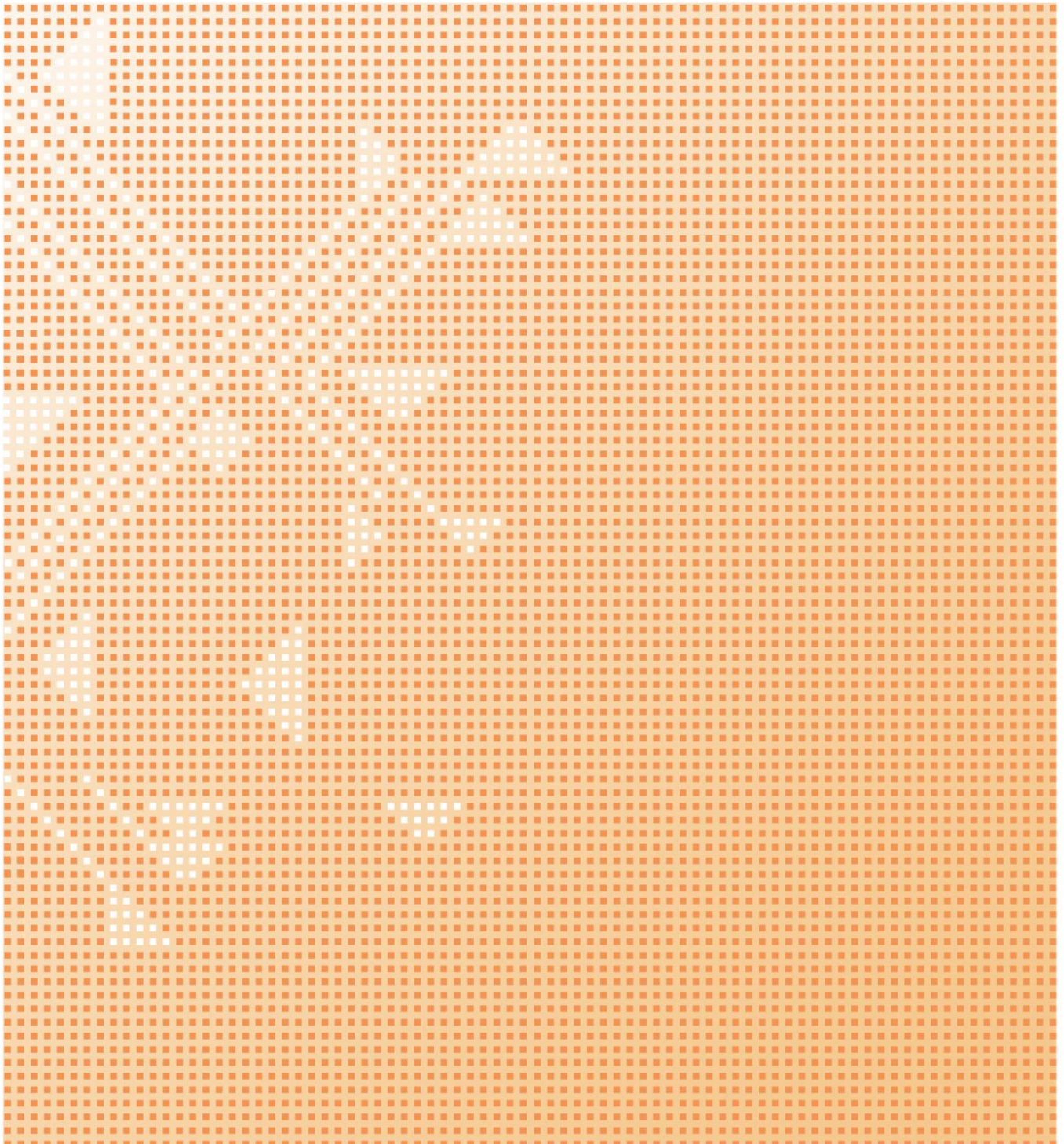
Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

Ádjá áddjás árbi

Duojára beaggima huksen čájáhusa bokte

Jouni S. Laiti

Duoji mastergrádabargu, 2019

Álgosánit

Dát duodjedutkamuš lea leamašan munnje dego johtaleapmi amas meahcis. Mu bagadallit leat dadjan mu dutkánvuogi leat earálágán go maid dutkanmáilmmis lea dábálaš dahkat. Dan lea álki jáhkkit, go munnje ii leat leamašan nu oahpis dat, mii dábálaš dutkanvuohki lea. Lean ollu jearran ja gulahallan earáiguin vai dádjadan fas njuolgadut bálgáid ala.

Háliidan giitit Suoma kulturrehtaráju (Suomen kulttuurirahaston Lapin rahasto), go lea miedihan doarjaga dán dutkamušbargui. Erenomáš giitosat gullet mu váldobagadalliide Sigga-Marja Maggai ja Tuula-Maija Magga-Hettai čeahpes láidesteami ovddas.

Sierragiitosat veahkeheamis; Antti Honkanen, Taarna Valtonen, Hannu Tikkanen, Juha Laiti, Marita Aikio, Samuel Valkeapää ja buohkaide earáide, geat lea veahkehan mu dán dutkamuša dahkamis.

Stuorra giittus gullá Sámemusea Siidda organisašuvdnii, gii lea addán munnje iežas áššedovdamuša ja saji duodječájáhusa lágideapmái. Giitosat maid Sámi allaskuvla organisašuvdnii, go lea láchčán vejolašvuoda gazzat duodjemaster -oahpuid. Boađan váillahit mu mielstudeanttaid, geat ledje Laila Susanna Kuhmunen, Berit Kristine Guvsám ja Sara Inga Utsi Bongo.

Anáris 1.8.2019

Jouni S. Laiti

SISDOALLU

1. Láidehus	5
1.1 Vuolggasadjji, juksanmearri ja guovddáš doahpagat	7
1.2 Eará sullasaš dutkamušat	10
1.3 Dutkanmateriála	13
1.3.1 Eatnama fámoláš jienat -čájáhus	14
1.4 Dutkanjearaldagat	18
1.5 Metoda	19
1.6 Teorehtalaš duogáš	22
2. Árbemáhttu ja beaggima huksen	25
2.1 Meahci áigi	25
2.2 Ávdnasa guhkes mátki	26
2.3 Duojára jurddamáilbmi	30
2.4 Sámekultuvrra gávppálaš fápmu	32
2.5 Duojara beaggin	35
2.6 Vásáhusaid ohcaleamen	37
3. Sámeduoji mearkkašupmi turisttaide	41
3.1 Gávdnon fáttat	42
3.1.1 Árbeviroláš čeahpi áigi	43
3.2 Gávdnon áššehašjoavkkut	49
3.2.1 Dáiddalaš ja oahppavaš áššehaččat	51
4. Sáhkkiivuođain boahttevuođa guvlui	55
Gáldut	59
Miiddus 1.	68

1. Láidehus

Roavenjárgga birrasii lea dálvit 2018 rahpasan odđa hoteallafálaldat, mii lea válljen váldit alces namman Komsio. Sámegillii dat dárkkuha gietkama. Sii geavahit gietkamii laktašuvvi iešvuodaid ja árvvuid sin márkanfievrrideamis. Gietkkahan lea leamašan sámekultuvrra okta guovddáš duodji. Komsio -hotealla eaiggát válddahallá gietkama, ahte lea čáppa ja oassi kulturárbbis (businessrovaniemi.fi). Hotealla eaiggát muitala áviisajearahallamis ášši birra ná:

“Idjanahkáriid lusa gakcu mátkkálaš čakŋala sápmelaš árbevierus inspirerejuvvon gietkamii, mii hámi dáfos muittuha unna fatnasa. Muoras dahkkojuvvon ruŋgu nubbi geahči gávva bajás guvlui ja ná dahká suoji oaivve duogábeallái. Guođohettiin dat suddjii unnoračča buollaša ja guolddu vuostá. Lean álo leamašan liikostan gietkamii, mii lea čáppa dinga ja oassin min rikkis kulturárbbis.” (businessrovaniemi.fi.) (Čáli jorgalus).

Mu goit lea sakka beroštahtán diehtit, ahte mii dahká sámekultuvrra osiin nu fámoláčča, ahte gánneha investeret stuorra ruhtameriid ja vuodđudit fitnodaga olles doaibmajurdaga sámekultuvrii laktašuvvi govahallojuvvon ja oaidnemeahtun árvvuid ala? Komsio -hotealla doaibmajurdda lea deaivilis ovdamearka das, mii mángasiid sápmelaččaid mielas ii leat ehtalaččat heivvolaš. Guttorm (2007: 88–89) namuha dakkár doaimma leat *kulturimperialisma*, gos sámekultuvrra olggobeale doaibmit geavahit sámekultuvrra osiid, dego gávtti dušše danin, go dat orru leamen čáppa ja geasuha turisttaid. Dán lágan kultuvrras ávkkástallamis jávká gáktái čatnašuvvi čearddalaš gullelašvuoda mearkkašupmi (Sámediggi 2018: 3).

Guttorm (2007: 76–79) válddahallá gietkama, ahte dat lea duodji mii sisdoallá rituálalaš ja geavatlaš árvvuid ja ollu árbedieđu. Gietkama duddjon lea árbevirolaččat gáibidan ovttasbarggu sihke garra-, ahte dipmaduojára gaskka ja sudno čehppodagaid ovttaštahttima. Gietkka lea álggo álggus hutkojuvvon danin, vai máná sáhtii birgehít čuoikkaid siste ahte buollašiid áigge. Gietkama visot oasit, dego gárostagaid sajít ledje vuogáiduvvan dárkilis sajiide. Gietkama hápmi lei heivehuvvon gerresa ovdageaži hápmái, vai dan lei álki gerresis fievrredit ja gietkama goahki galggai lea muttát coagis vai máná olahii njamahit. Gietkka čihuhuvvui márkaniid áigái. Lei dábálaš, ahte juohke bearrašis ledje guokte gietkama, vuos njuorat mánnái vuosttas mánuid áigái ja nubbi gitta jahkášaš mánnái. (Guttorm 1991: 11–12.) Dáid gietkamii laktašuvvi árvvuid lea Roavenjárgalaš fitnodat dál geavahišgoahtán alces ávkin.

Sámekultuvrra suodjalandárbbuid leat giehtadallan maid máŋggain dutkamušain ja čielggademiin, main ođđasamos lea Suoma oahpahus- ja kulturministeriija dagahan čielggadeapmi sápmelaččaid vuoiŋjalaš opmodaga suodjalandárbbuid birra (Mattila 2018). Suoma Sámediggi lea geahččalan dán váttisvuhtii darvánit ja leage jođihan Kultuvrralaččat vásttolaš sámeturisma -prošeavtta. Dán prošeavtta olis leat ráhkadan Sámeturisma ehtalaš rávvagiid. (Sámediggi 2018: 3.) Maiddái Piia Nuorgam (2009) lea dutkan dán fáttá viidát su Pro Gradu -dutkamušas.

Kulturimperialisma leage stuorra váttisvuolta erenomážit Suoma beale Sámis. Orru goit leamen, ahte sámeservodagas mannet ollu návccat turisma heajos beliid vuosttildeapmái, muhto eai nu ollu juolo šat turisma buktán vejolašvuodaid ohcamii. Magga (2018: 49–52) ovdanbukta Sámi viiddis ja gárvves duodjestruktuvrra, man váibmosis leat duodjesearvvit ja -skuvllat sihke museat ja arkiivat. Sámis leat maid ollu čeahpes duojárat, geaid duddjoma vuolggasadjin lea árbemáhttu. Yle Radio Sápmi ođđasis golbma duojára, fanasduojár Jouni A. Laiti, silbaduojár Harri Krogerus ja silba- ja čoarveduojár Sami Laiti, buktet ovdan čielga dárbbu ja konkrehta evttohusaid das, mo duojáriid ovdduid berrešii buoridit suomabeale Sámis (Paadar 2019). Muhtin oktavuodain goit gullostá, ahte árbevirolaš duddjomiin lea hástalus juksat dohkálaš buori ekonomalaš birgejumi [Ulkuniemi: 2014]. Ledjen ieš maid ceggen duodjefitnodaga jagi 2000 molsašumis, muhto das manai juoga boastut ja heaittihin dan moatti jagi maŋŋá. Juos *Sápmi lea bivnnut*, dego Lemet Jon Ivvára (2017) čállin girjji namma lea, de livččii vuorddehahtti dan dihttot maid sámeduojáriid ekonomijjas ja movttas.

Suoma Sámedikki mátkkoštanvišuvnna mielde turisma šaddá dakkárin, mas lea posiitiivvalaš rolla, go ovddiduvvo sápmelaččaid ja sámeguovllu buresbirgejumi. Dán višuvnna mielde turisma lea heivehuvvon dásseddui meahci gierdevašvuoda ektui, mas sápmelaččain lea iežaset árvomáilbmái vuodđuduvvi aktiivvalaš rolla. (Sámediggi: 6–7.) Dien višuvnna ollašuvvan livččii sávahahtti, go Yle neahttaođđasa mielde guhkesmátkki turisttaid mearri lea eanemusat lassáneamen sámeguovlluin (Holopainen 2019). Dákkár ruossalasvuodaid geažil lean beroštuvvan dutkat turisma ja sámeduojáriid gaskasaš gulahallama.

1.1 Vuolggasadji, juksanmearri ja guovddáš doahpagat

Go ledjen nuorra álggahalli boazobargi, de okta rávvásut badjealmmái muitalii munnje makkárat dutkit leat. Su mielde “*dutkit leat dakkárat geat dutket dan, ahte goappá geažis bohccos boahtá baika.*” Diet cealkka lea bisson mu muittus dan rájes ja muittán dan ain. Jáhkkinimis dán rávvásut badjealbmás leat leamašan iežas vásáhusat dutkiid birra, man vuodul son su oainnu munnje ovddidii. Dál, go lean ieš dahkamin dutkamuša, lean ferten jáhkkingoahhtit dasa, ahte dán barggus lea makkár nu jierbmi ja lea masa nu ávki.

Dán masterdási duodjedutkamušas veardidan turisttaid beroštumiid ja dárbbuid sápmelaččaid oktasaš *árbemáhttu*, man guovddáš oassi duodji lea. Solbakk (2007) lea välljen geavahit tearpma árbemáhttu, go lea čállán artihkkala *Árbevirolaš máhttu* ja árvvolaš vuoigaduodji. Guttorm (2007) fas geavaha tearpma *árbediehtu* go lea čállán artihkkala dán seammá *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta* -girjái. Guttorm (2007: 67–68) čilge, ahte árbevirolaš duojit sisdollet ollu sápmelaččaid árbevieruid ja árbedieđu. Son válddahallá ahte árbediehtu lea dakkár mas lea joatkka ja lea gaskkustuvvon buolvvas bulvii, árbevierru fas dahku mii lea bistán muhtin áigge. *Duodjáris duojarat* -girjijis Guttorm (2010: 60) válddahallá árbediehtu -doahpaga sisdoalu; lea dakkár máhttu ja diehtu mii lea sirdašuvvan njálmmálaččat, daguid dahje dávviriid bokte ja lea bistán muhtin áigge. Solbakk (2007: 5) orro oaivvildeamen, ahte namalassii árbemáhttu lea birgehan ja seailuhan sámeálbmoga áiggiid čađa. Mun lean välljen geavahit árbemáhttu -doahpaga, go mu dulkoma mielde árbemáhtus lea veháš čiekŋalut sisdoallu go árbedieđus. Duojar máhtta maid geavahit árbedieđu, ii dušše leat diđolaš das.

Turisttaid jurdagiid dihtoštallama dihte lean ceggen duodje- ja dáiddačájáhusa Sámemusea Siidii Anárii ja čájáhusa birra jearan máhcahaga dan gehččiin. Čájáhusa namma lea *Eatnama fámoláš jienat* (geahča logu 1.3.1). Čájáhusain geahččalan juksat maid guhkesmátkki turisttaid. Nubbi juksanmearri lea iskkadit, mo čájáhusa bokte sáhtán čájehit iežan máhttima ja nanosmahttit mu *beaggima* duojarin. Dán ášši dábálaččat gohčodit brándan (geahča Magga 2018; Ruohomäki 2000), muhto dán dutkamušas lean välljen geavahit beaggin -doahpaga. Duojava beaggimiin dárkkuhan su almmolaš oinnolašvuođa, man bokte su máhttin lea viidát dieđus (geahča logu 2.5). Duojar ieš berre leat juksan nanusvuođa iežas bargguinis, vai son bastá daid buktit jáhkehahtti vugiin ovdan.

Čájáhusa sisdoalu huksemis geavahan buorrin mu iežan sápmelaš duogáža ja kulturmáhtu. Čájáhusas leat mielde sihke árbevirolaš ahte dáiddalaš duojit. Geahččalattan maid duoji ovdanbuktima *modearna dáidaga* (eanglasg. modern art) vugiin. Modearna dáidagis geavahuvvo maid sámegeielat tearbma dálá dáidda. Roavenjárgga dáiddamusea Korundi amanueansa Riitta Kuusikko (2014: 6) čállá *Dálá SÁMI dáidda* -čájáhuskatalogas, ahte sápmelaččaid dahkan modearna dáidda oažžu fámu árbevirolaš sáme kultuvrra ja ođđa áiggi ruossalasvuodain. Dávjá das lea maid politihkalaš sisdoallu, dego Anders Sunna ovdanbuktimiin sáhtta oaidnit (Hautala–Hirvioja ja earát 2014: 82–86). Modearna dáidaga dárkkuhus lea boktit geahččis jurdagiid ja dan sáhtta dušše geahččat ja jurddašit dan birra. Juos oalle bures lihkestuvvá, de modearna dáidda sagastallá geahčči jurdagiiguin.

Dujiin dárkkuhan dakkár buktaga, mii lea ovttaid mielde hábmejuvvon ja buvttaduvvon. Duojit leat juohke okta iežasláganat ja daid bargomuttuid ja ávnnasválljema birra sáhtta muitalit dárkilit. Duoji geavahandárkkuhus sáhtta leat juogo beaivválaš atnugálvu dahje deavdit geavaheaddji čijadeami dárbbuid. Guttorm (2007: 65–66) dadjá, ahte duodji -tearpmas lea viidásut sisdoallu go dušše gárvves buvttá, go dat sisdoallá sihke ávnnasteami, duddjoma ja dujiid geavaheami. Maiddái girječállin muhtin oktavuodain gohčoduvvo duodjin, go das gáibiduvvo jurddašeapmi ja jurdaga boadus (Guttorm 2010: 14–17). Geavahan giehtabargu -tearpma dakkár oktavuodain, juos ii leat jearaldat sápmelaččaid dahkan duojis.

Dáiddadujiin dárkkuhan dakkár dujiid, mat leat jurddašuvvon eanet čikŋan ja čalmmi illun. Dáiddaduojis goit sáhtta leat maid geavahandárkkuhus, dološ beaivválaš atnudojit, gárit ja náhpit sáhttet leat heivehuvvon sihke čikŋan ahte doaibmat lihttin beavddi alde. Duoji ja dáiddaduoji rádjá ii leat nu čielggas, go árbevirolaš duojis lea leamašan mielde sihke dan čábbodat ahte anolašvuhta. Rensujeff (2011: 36) válldahallá, ahte go buvttá rievdá dáiddabuvttan, de dan geavahandárkkuhus dábálaččat nuppástuvvá. Das bohtá makkár nu ornameanta, man árvu mearrašuvvá dan válmmašteaddji, dáiddára mielde.

Duojárin dárkkuhan dakkár sámeolbmo, gii buvttada dujiid ovttaid mielde. Su bargguid ja ávnnasválljema vuolggasadjin lea sápmelaččaid oktasaš árbemáhtu. Árbemáhtu birra čálán eanet logus 2. Duojára buvttadan juohke duodji lea áidnalunddot ja sierra jurddašuvvon. Guttorm (2007: 66–67) čilge, ahte duojáris leat dieđut, mat leat oktasaččat sámi álbmogii ja duojár máhtta ávnnastit, divodit, hábmet ja geavahit duoji. Duojár dárkkuha dán áigge maiddái dakkár olbmo, gii lea váldán ámmátlaš oahpu sámeduojis (Guttorm 2010: 15).

Vásáhusain dárkkuhan makkár nu millii čuohcci dáhpáhusa, man olmmoš muitá vel guhkes áigge dan dáhpáhuvvama maŋŋá. Lemet Jon Ivvár (2017: 113–114) geavaha tearpma fearán, muhto maid vásáhus -tearpma. Lean jearran kommeanttaid vuogas tearpma birra Facebookas doaibmi *Ártegis sáгат* [2019] -joavkkus. Dan ságastallama vuodul lean välljen geavahit dán dutkamušas vásáhus -tearpma.

Duddjoma lean oaidnán ruovttus juo mánnávuodá rájes, go ássen Ohcejoga gieračáziin Mierasjávrrri gáttis. Eatni lávii duddjot visot sámevárvvuid maid bearaš dárbbášii. Nuvttohat ledje su beakkáneamos duojit ja daid son duddjui maid vuovdimassii. Áhčči lávii duddjot reagaid ja fatnasiid iežas atnui. Mun goit in geargan sus nu ollu oahppat garraduoji birra, go son vádjolii nu árrat. Lean áiggi mielde vázzán vuos oanehut duodjekurssaid ja dasto maŋŋá allaskuvlla dási duodjeoahpuid. Dan maŋŋá arven luohpat beaivválaš boazodoalus ja lean bargan gaskadási oahpuid duodjeoahpaheaddjin Anáris. Ollesáigásaš duodjeoahpaheaddji barggu áigge, man lean bargan dál gávccii jagi, berre iežas bargonávccaid addit oahpahusa buorrin ja eahket- dahje vahkkoloahpabargun ii leat vejolaš nu ollu ieš duddjot. Munnje leage čoggon stuorra siskkáldas dárbu beassat maid ieš duddjot ja bargat dáiddalaččat, ollašuttit daid bargguid mat mus leat leamašan jurdagiid siste juo jahkeviissaid áigge. Lohkanbaji 2018–2019 áigge lean beassan bidjat olles bargoáiggi duodjemaster dutkamúša buorrin ja muhtin muddui duhtadahttit maid iežan duodjeiskkadallama dárbbu.

Dán dutkamúša mun lea máŋgga rollas. Lean duodjeoahpaheaddji, man dihte lean beroštuvvan oazžut lasi dieđu das, man guvlui duodjeoahpáhusa berrešii ovdánahttit. Lean ieš maid duojár ja dagan muhtin veardde dujiid vuovdimassii. Dakko bokte lean beassan oahpásmuvvat sámi garradujiid gávppálaš fáluheapmái, mas lean áican ollu vejolašvuodaid muhto maid váilevašvuodaid. Lean maid sáme giela-, servodat-, ja kulturberošteaddji ja fuomáškeahtá dagan servodaga ja institušuvnnaid birra eahpeformála áiccuid ovdamearkka dihte sáme giela dilis. Dán dutkamúša lean goit eanemusat duodjedutki. Guttorm čállá, ahte sápmelaččat leat easkka maŋimus 50 jagi siste ieža čálligoahtán ja divaštallagoahtán almmolaččat duoji birra, muhto turisttaide ja olggobeale dutkiide dat lea leamašan beroštahti juo guhká. Buhtes dutkanfáddán duodji lea šaddan oalle easkká. (Guttorm 2010: 9.) Magga (2018: 40–41) fas čállá diskursasivalaš jorggiheami (suomag. diskursiivinen käänne) birra duodjedutkamúša oktavuodas. Dalle árgabeaivválaš duodji meroštallo dakkár vugiiguin, maid eai leat ovdal geavahan.

1.2 Eará sullasaš dutkamušat

Mu dutkamuš sajáiduvvá turisma-, ja brándadutkamuša giddiide, mas váldogeahččanguovlun lea sámekultuvra ja duodji. Ovddit dutkamušat maid dál ovdanbuvttán, guoskkahallet ostiid vásáhusaid ja duoji gaskavuoda. Harri Ruohomäki (2000) lea doaimmahan *Käsintehty brändi* (Giehtabargun dahkkon bránda) -girjji. Vaikke girji lea dán čáledettiin juo 19 jagi boaris, de doalan girjji geahččanguovllu ainge hui deaivilin. Dán girjji vuodul lean fáhtegohtán dakkár doahpaga go *ávnnahis opmodat*, mas Ruohomäki geavaha eangalasielat hámi Intellectual Capital. Ovttahttojuvvon našuvnnat (ykliitto.fi 2019) geavahit fas hámi Intellectual Property. Dán áiccu vuodul lean álgán jurddašit, ahte makkár lea sápmelaš kultuvrra ávnnahis opmodaga árvu turisma geahččanguovllus. Mo dan mearkkašumi dahje sturrodaga sáhtašii rehkenastit?

Sanna Tarssanen (2009) lea doaimmahan Elämystuottajan käsikirja (Vásáhusbuvttadeaddji giehtagirjji). Das leat mielde mánggat čállit ja lean váldán das mielde golbma eará artihkkala. Mus ledje stuorra ovdagáttut go lohkahten dán rávagihppaga. Gihppaga álgoosis lea bures válddahallon, ahte manin turista vuolga ođđa ja amas guovlluide. Rávagihppaga mángga sajis leat buorit ehtalaš rávvagat dan birra, juos sámekultuvrra geavaha turismadoaimma seaktin. Tarssanen ja Kylänen (2009: 8–20) čállin artihkkalis Elämys, mikä se on? (Vásáhus, mii dat lea?) vuhtto didolašvuohta das, ahte sámekultuvrrain ávkkástallan lea dego johtin rašes jieñaid alde.

Anna-Riikka Lavia (2009: 37–48) lea čállán artihkkala dán seammá vásáhusbuvttadeaddji rávagihppagii, man bajilčálan lea Lappi, elämystuottajan aarreaitta (Lappi, vásáhusbuvttadeaddji golleáiti). Das Lavia fuopmášahtá, ahte juos doaibmá eahpehtalaččat, dat sáhtá billistit olles Lappi turisma jáhkehahttivuoda. Lavia áššedovdamuša goit bidjá eahpidit, go son ovttá sajis geavaha sápmelaččaid birra suomagielat hámi *lappalainen*, mii lea boaresáigásaš tearbma. Positiivvalaš doaivaga rávagihppaga ollislaš ehtalaš áddejumis goit loahpalaččat bilida Timo Seppälä (2009: 57–72) artihkal sápmelaččaid dološ oskku birra, mas Seppälä ii sániinge máinnas ehtalašvuođa. Gihppaga váttisvuohtan lea, go das fátmastuvvo *lappilainen* tearpma vuollái maid sápmelašvuohta. Sápmelaččathan orrot njealji riikka siste, mii lea mealgat viidát guovlu, go maid Suoma davimus oassi Lappi eanagoddi lea. Gihppaga vuodul goit oažžu áddejumi das, mii vásáhusbuvtta lea.

Kaisa Rensujeff (2011) lea čállán dutkamušraportta Sámi dáiddáriid birra, geat orrot Suomas. Lea beroštahti, ahte raporttas duojit ja dáidagat giehtadallojit dásseverdosazžan. Ritva Saari (2017) lea

čállán Pro Gradu -dutkanuša, man son lea dahkan sápmelaš turismafitnodagaid Internet -siidduid vuodul. Mielde leat fitnodagat njealji riikkas, gos sápmelaččat ássat. Saari dutkanuša fáddan lea, makkár gova dát fitnodagat addet sápmelašvuodas iežaset máidnungevaid vuodul. Saari dulkoma mielde guokte suomabeale sáme fitnodaga addiba buot eanemus boaresáigásaš gova sápmelaččaid birra, go geavahit máidnumis doložii laktašuvvi elemeanttaid. Saari dahkan dutkanuša vuodul mun lean geahččagoahtán máidnungevaid ođđa čalmmiiguin, go dain sáhtá leat váikkuhus otnábeaivve sápmelaččaid eallimii. Saari dutkanuš ii njuolgga guoskkat duojára doaimmaid, muhto su dutkan govaid guovddážiis leat mielde ollu duojit, dego gávttit. Mu dutkanuš geahččala čiekŋut turisma mielddisbuktán vejolašvuodaide namalassii duojáriid geahččanguovllus.

Maria-Riitta Mällinen (2014) lea dahkan Pro Gradu -dutkanuša Ohcejoga guovllu olbmuid oainnuid birra, ahte makkár sin mielas livččii kultuvrralaččat bistevas, ehtalaš turismadoaimma. Mällinen dutkama sisdoallu lea oalle čielggas ja dan lea álki lohkat. Lean geavahan Mällinen dutkanuša oktán mállen, go lean hábmen iežan dutkanuša struktuvrra.

Sápmelaš Lemet Jon Ivvár (2017) lea čállán girjji, man namman lea *Sápmi lea bivnnut*. Čáli lea válljen geavahit girjjistis dušše su sámenama. Girjjiis leat gávdnamis ollu buorit sáme gielat tearpmat. Lemet Jon Ivvár čielgasit háliida leat movttiidahttimin sápmelaččaid ieža eanet jodihišgoahtit ja ovddidišgoahtit sáme kultuvrii vuodduvvi turismafálaldagaid. Girjji govain goit eanáš oassi govvida dološ sáme eallima ja dan bokte sáhtáši dulkot, ahte čáli doallá historjjálaš sáme eallima eanet bivnnuhin go sámiid otná beaivve eallima. Girji lea čállojuvvon davvisáme gilli ja das lea čoahkkáigeassu dárogilli.

Tuomas Mattila (2018) lea čállán čielggadeami sápmelaččaid vuoiŋgalaš opmodaga suodjalandárbbuid birra. Čielggadeamis lea čilgejuvvon bures, ahte makkár áššiin ávnnahis kultuvrra čoaggana ja mo dat Suoma lágain bohtá ovdan. Čilgehusa guovddážiis leat duodjái guoski áššit.

Gunvor Guttorm lea dutkan ja čállán ollu ja su dutkanušat leat dehálaš gáldut, go duodjedutkanuš manná ain viidasabbot ođđa bálgáide. Jagis 2007 Guttorm lea čállán vuđolaš artihkkala Duodji – Árbediehtu ja oapmi, mas son giehtadallá duoji sisdoallan dieđu, oamasteami, árvvuid ja čilge mearkkašahtti tearpmat, dego árbediehtu ja árbevierru. Guttorm (2007: 71) čállá ovdamearka dihte, ahte diehtu gápmasiid geavaheami birra lea sápmelaččaid kollektiivvalaš máhttu, man sii leat jo don dolin fuomášan. Dán čállošis Guttorm muitala, ahte dálá lágat suddjejit ovttaskas

olbmo vuoignaduoji, maid mielde oamasteaddji galgá oažžut buhtadusa juos su buvttá geavahuvvo sierra dilálašvuodain. Oktasaš, kollektiivvalaš dieđu suddjen leage mohkkát ášši. Válđoálbmogiid ovddasteaddjit leatge ávkkástallan álgoálbmogiid kollektiivvalaš dieđuin ja geavahan daid alcceseaset buorin. (Guttorm 2007: 63–65). Guttorma geahčanguovlu lea otnábeaivve sámeservodahkii mearkkašahtti áššiid giehtadallan, man miellahttu ja dutki son ieš lea.

Lánjaid stellen-artihkkalis Guttorm (2013) lea geavahan fenomenalaš lahknanvuogi, go lea válđán iežas vásáhusaid, rumašlaš muittuid, báikkiid, dávviriid ja fearániid mielde su dutkanbargui. Mu dutkamušas mun lean maid ieš mielde vásiheamen dáhpáhusaid ja mu vásáhusat leat dutkamušá oktán oassin, vaikke stuorámuš oassin dutkánge earáid vásáhusaid.

Guttorm (1991) lea čállán maid girjji gietkama duddjoma birra, man son lea oaivvildan oahppogirjin joatkkaskuvladássái. Váikke gietkka ii otná beaivve leatge šat nu divdna beaivválaš anus, de gietkama jávohis muitalus goit lea čuvvon gitta otnáži. Dán oktávuodas lean beroštuvvan gietkama historjjás ja dasa laktašuvvi árvvuin, maid Guttorm válldahallá girjji álggahasas.

John T. Solbakk (2007) lea čállán artihkkala árbevirolaš máhtu birra. Das son oaivvilda sápmelaččaid leat buori muddui hilgon iežaset dološ máhtu. Solbakk čállá, ahte sámi álbmot lea moatti buolvva áigodagas guođđán eanáš daid árvvuin mat leat leamašan sáme kultuvrra seailuheaddjin áiggiid čađa. Daid sadjái sámeálbmot lea bidjan árvvuid mat bohte olggobealde. Solbakk giehtadallá maid suomabeale turismadoaimma ja čállá čielga sániiguin, ahte olggobeale doaimmit leat válđán sámevuodá lobihága mátkkoštandoaimma seaktin. Sii muitalit mátkkáláččaide dakkár áššiid sápmelaččaid birra, mat leat giellásat. Solbakk gohčoda dákkár doaimma leat kulturnuoskkideapmi. Solbakk čállošis vuhtto doaivvuhisvuolta dákkár ávkkástallama bisseheami ektui. (Solbakk 2007: 5–8).

Dálá servodaga áigegeavaheapmi birra Thomas Hylland Eriksen (2003) lea čállán girjji, man namma suomagillii lea *Hetken tyrannia* (Tyranny of the moment). Das son imaštallá teknologijja dego mátketelefovnnaid ja šleađgapoastta, mat galge seastit áiggi, leatge dagahan áiggi vátnuma. Son oaivvilda, ahte dálá beaktilvuodá áigodagas joavdelas áigi lea hui hárvanaš. Thomas Hylland Eriksen bargá sosiálaantropologijja professoran Oslo universitehtas.

Juha T. Hakala (2018) lea čállán sullalaš fáttá birra go maid Hylland (2003). Hakala girjji nama lea *Tylsyyden ylistys* (sámeg. Láittasvuođa rámidieapmi). Das son dadjá, ahte mii dálá servodagas illá šat gierdat jávohis bottuid. Su mielde jaskes ja láittas bottuid áigge olmmoš lea hui hutkái ja mánggat hutkosat sihke diehtaga ahte dáidaga surggiin leat riegdán láittasvuođa dovdduid bokte. Mirja Kälviäinen (2005) lea dahkan čielggadeami giehtabargosuorgái laktašuvvi buresveadjima fálddagain. Son oaivvilda, ahte olbmuid dearvvasvuhtii guoski áššit leat šaddamin bivnnuhin. Dán čállosa vuodul sáhtta duddjoma ja duoji maid jurddašišgoahtit dan addi eallima árvvuid ja eallindási vuodul.

Anne Pitkänen (2005) lea maid dutkan ja čállán artihkkala giehtabargofitnodagaid buresveadjinbálvalusaid birra. Sihke Pitkänen ja Kälviäinen dutkamušat leat almmustahttojuvvon juo jagis 2005 Suoma gávpe- ja industriijaministeriija beales. Mus dieđu mielde sámeduoji birra eai leat dahkkojuvvon sullalaš dutkamušat. Sámi duodjedutkamušaid váldodeaddu ja dárkkuhus lea leamašan dokumenteret ja ealáskahttit duodjekultuvrra jaskkoda beliid, mii gal lea maid leamašan dárbbášlaš ášši.

Sigga-Marja Magga (2018) lea čállán artihkknákkosgirjji. Das lei juo ovdal almmustuvvan oassi, *Sámekultuvrra mearkkašumit duoji brándahukseimis*, mii lea mu dutkamuša dáfos hui beroštahti. Das Magga (2016) čilge bures golmma sápmelaš duodjesuorggi fitnodaga kultuvrralaš brándahukseimiid. Anáris doaibmi Sámekki brándda Magga lea gávnahan leat luxusbrándda, kárášjohkalaš InKa duodji –gávppi fas prêt-à-porter-brándan ja Johkamohkis doaibmi Stoorstálka leat fas demokrátalaš designa brándan. Dat golbma fitnodaga buohkat ohcalit fámu iežaset bránddaideaset sápmelaččaid oktasaš kollektiivva árvvuin. Magga (2010) lea čállán maid Pro Gradu -dutkamuša, mas son giehtadallá sámeservodaga bidjan oaidnemeahtun njuolggadusaid kultuvrralaš elemeanttaid geavaheamis.

1.3 Dutkanmateriála

Dán oasis válddahan Eatnama fámolaš jienat duodje-, ja dáiddačájáhusa huksehusa ja dan duogášjurdaga. Dát čájáhus ja das boahtán máhcahus lea mu dutkanmateriála.

1.3.1 Eatnama fámoláš jienat -čájáhus

Mu ollašuhttán Eatnama fámoláš jienat -čájáhus ráhppojuvvui Sámemuseas Siiddas ođđajagimánu 2019 álggus. Dat lei rabas njukčamánu beallemuddui, oktiibuot 60 beaivve áigge daid beivviid go musea lei rabas. Dát čájáhus lea mu vuosttas iežan čájáhus ja in leat ovdal buktán iežan bargguid, eallima ja jurddamáilmmi ná viidát almmolaččat ovdan. Čájáhus vuodđuduvvá mu iežan sápmelaš historjái, máhttimii, árbevirolaš dihtui ja muitaleapmái. Čájáhusas jurddamáilbmi vuolgá ovddit sohka buktat eallimis, joatkašuvvá das otnáži ja geahččala guovllastit boahhtevuhtii. Máttuid eallima buvttán ovdan sihke čuovgagovaid, sin jurddamáilmmi ja muhtin sin duddjon duoji bokte. Mu iežan eallinbálgá muitalan maiddái sihke govaid, teavsttaid ja árbevirolaš atnudujiid bokte, main oassi leat dáiddalaš buktat. Dáinna vugiin geahččalan hukset dakkár *beaggima*, ahte mun ovttaskas sámeduojárin lean duohta, lean nannosit mielde otná beaivvis inge leat dušše oassi historjjás. Geahččalan čájehit maid, ahte dovddan árbevirolaš duddjoma ja ávnnasteami. Mun lean ovdal leamašan mielde muhtin oktasaš čájáhusain, maid bokte ovttaskas duojárin ii leat leamašan vejolašvuohta beassat stuorábut oidnosii.

Čájáhusas leat mielde muhtin dakkár duojit, man lean ovddidan otná beaivve sámeservodaga dárbbuide, dego báhkis duddjojuvvon risku. Stuorra oasi čájáhusas leahkki govain lean mun ieš govven ja historjjálaš govaid lean ožžon mu soga olbmui. Pohtalaš teavsttaid, govaid ja duojiid sisa lean geahččalan bidjat dovdduid mielde. Juos dovdduide olaha guoskkahit, de dalle sávan čájáhusa guossit leat *vásihan* juoidá dakkára, man son beassá muittašit maŋŋáge. Čájáhusa bokte maiddái geahččalan oassálastit servodatlaš ságastallamii. Ná dán čájáhusas leat viidásut geahččanguovlu go dušše duddjoma ja dan loahppabohtosa čájeheapmi. Čájáhusa birra jearan *máhcahaga* čájáhusa gussiin čálalaš hámis. Dáinna vugiin beasan gáidadiet iežan dobbelabbui mu iežan rollas dutkamusa dahkkin. Čájáhusa máhcahaga veardidan mu iežan ja sápmelaččaid kollektiivvalaš duodjeárvvuide.

Dáiddalaš duojiid lean diđolaččat váldán čájáhusa oassin, vai beasan iskkadit gehččiid beroštumi dakkár duojiide. Dáiddalaš duojiid barggadettiin lean fuomášan, ahte daid bargoproseassa muittuha hui sakka atnudujiid duddjoma, go duojár smiehtá juohke ávdnasa ja hámi sierra. Ná juohke duojis šaddá sierralágan, unihka. Kaisa Rensujeff (2012: 106) doallá iešalddes čielggasin duoji leat okta dáidaga ilbmananvuohki, mas gárvves loahppabuktaga geavahus dušše lea earálágan. Kälviäinen (2005) goit čielgasit earuha dan guokte suorggi. Son oaivvilda, ahte duddjoma ja

duodjeskuvlejumi vuoddojuksanmearrin lea juksat dáiddu duddjot doaibmi ja estehtalaš buktagiid. Dáidaga dárkkuhussan fas lea dáiddára máilmmioainnu ovdanbuktin ja suokkardallan hutkás vugiiguin. (Kälviäinen 2005: 24.) Atnuduodjihán deavdá makkár nu beaivválaš geavaheami dárbbu, muhto dáiddalaš barggu sáhtta dušše geahččat ja jurddašit dan birra.

<p>BOVDEHUS</p> <p>Mis lea illu bovdet du <i>Eatnama fámolaš jienat</i> -čájáhusa rahpandoaluide Anárii Sámemusea Siidii disdaga 8.1.2019 diibmu 14:00. Rahpansáhkavuoruid maŋŋá fállát gáfe. Bures boahhtin!</p> <p>Sámemusea Siida</p> <p>KUTSU</p> <p>Meillä on ilo kutsua teidät <i>Kädessäni maan äänet</i> -näyttelyn avajaisiin Inariin, Saamelaismuseo Siidaan tiistaina 8.1.2019 klo 14:00. Avajaispuheenvuorojen jälkeen kahvitarjoilu. Tervetuloa!</p> <p>Saamelaismuseo Siida</p> <p>INVITATION</p> <p>We are pleased to invite You to the opening of the Exhibition "<i>The powerful Voices of the Earth</i>" at Sámi Museum Siida in Inari on Tuesday, January 8, 2019 at 2 pm. After the opening speeches we serve coffee.</p> <p>Sámi Museum Siida</p>	
--	---

Govva 1. Bovdehus čájáhusa rahpamii. Govas lea modearna dáiddaduodji, man namman lea Eatnama bávvčas. Govven: Jouni S. Laiti. Bovdehusa hábmen: Sámemusea Siida / Hannu Tikkanen.

Čájáhusa dáiddalaš oassi dahká das earálágana árbevirolaš duodječájáhusa ektui. Mielde leat duojit mainguin geahččalan boktit gehččiid dovdduid, go dáiddalaš duojit spiehkkašit árbevirolaš atnudujiid geavahandárkkuhusas. Juos lihkostuvan giktalit gehččiid miela, de dalle čájáhusas báhcá juoga millii ja dáiddalaš juksanulbmil livččii ollašuvvan. Dáiddalaš osiin lean geahččalan bidjat jearaldatvuollái dálá servodaga hoahpu, go dálá márkanmáilbmi jorrá garrasut leavttuin, go maid luondu geargá ođasmuvvat (wwf.fi). Duojára skihkalaš vuohki ávnnastit ja bargat, masa lean bajásšaddan, lea sakka earálágán go dálá servodaga čavgadis áigegeavaheapmi. Sámi duodjekultuvrras lea leamašan ja lea ainge nana gulahallan ja gudjeáhttin luonddu vuostá. Duodji ii leat háválaš diŋga, baicce lea árbevirolaččat jurddašuvvot leat bistevaš atnugálvu. Go ovdamearka dihte fatnasa bihkkada juohke jagi, dan eallináhki lassána máŋggageardásazžan. Dološ dujiid

duddjoma fuolalašvuoda sáhtta otná beaivvege vuohttalit, ahte man čehpet sápmelaččat leat ovdal áigge máhttan geavahit luonddu addán vejolašvuodaid. Dat árbevirolaš eallinvuohki lea duodaštan bistevašvuoda luonddu ektui.

Čájáhusa jearaldagat

Jearaldagat čájáhusa oktavuodas leat oktiibuot 36, mas jearan máhcahaga dovdamušaid birra čájáhusa geahččama maŋŋá (geahča mielddus 1). Mun čilgen dárkilabbot jearaldagaid sisdoalu birra logus golbma. Jearaldagat leat čuoččuhusa hámis ja anonyma vástideami lean geahččalan dahkat álkin. Danin lean välljen geavahit nummiriid, man bokte vástideaddji sáhtta álkit mitalit man ollu seamma dahje eará oaivilis lea jearaldaga čuoččuhusain; nummir okta dárkkuha ahte lea áibbas eará oaivilis ja nummir vihtta fas ahte lea áibbas seamma oaivilis. Dáinna vugiin geahččalan oažžut vástádusa dasa, ahte man dehálažžan čájáhusa guossit dollet čájáhusa sierra osiid. Čájáhusa vástádusaid analyseren lea maid dáinna vugiin álkit, go ahte vástideapmi livččii dáhpáhuvvan sánálaččat.

Jearaldagaid välljema birra lean jearran kommeanttaid ovddalgihtii mu bagadalliin ja mielstudeanttain. Muhtimat sis dolle jearaldagaid meari áibbas menddo stuorisin ja lei bállu, ahte fitnengo gehččiid oassálastit nie viiddis vástideapmái. Jurddašin goit, ahte lea buoret jearrat menddo ollu go menddo uhcán. Jearaldagaid lei goit sáhttit čuoldit ja dárkkálmuhittit vel eanet ovddalgihtii, muhto dan lea vejolaš dahkat vástádusaid suokkardallama oktavuodas.

Jearaldagaid lean sirren viđa sierra fáddái; jearaldagat dujiid, dovdamušaid, duojára ja čájáhusa birra ja juos geahčči livččii oasti, de makkár áššiin son dalle livččii beroštuvvan. Vástideddjiid kategoriserema dihte jearan maid geahčči agi, sohka beali ja čearddalaš gullevašvuoda. Čájáhussii laktašuvvi máhcahusjearahallama ulbmiliin lea oažžut dieđu čájáhusgussiid jurdagiin ja dovdduin čájáhusa geahččama maŋŋá.

Máhcahatskovit leat guovtti gillii, eaŋgalas- ja davvisámegillii, suomagiella ii leat mielde. Dáinna vugiin sávan sáhttit roavvát earuhit vástideddjiid guovtti jovkui, sidjiide geaidda sáme kultuvra lea amas ja dovdameahtun ja sidjiide, gain lea oktavuoha sáme kultuvrii. Lea gal vejolaš, ahte eaŋgalasgielat skovvá vástideddjiid joavkkus sáhttet leat maid dakkár olbmot, gain leat oktavuodat

sáme kultuvrii. Ferte fuomášit, ahte buot olgoriikkalaš mátkkošteaddjit eai máhte eangalasiela ja jáhkkinis danin stuorra oassi sis eai bastte oasálastit jearahallamii.

Čájáhusa ožžon fuomášupmi

Oppalohkái čájáhus oáččui báikkálaččat buori fuopmášumi. Yle Radio Sápmi ja Lapin Radio dagaiga jearahallamiid beavvi ovdal rahpandoaluid. Yle TV Sápmi jearahalai fas rahpandoaluid oktavuodas, mii sáddejuvvui davviriikkalaš ođassáddagis. Yle Sápmi neahttasiiddus lei ođas čájáhusa birra (Rasmus & Lappalainen 2019). Inarilainen áviissa doaimmaheaddji (Vaarala 2019) jearahalai beavvi maŋŋá rahpandoaluid ja son lei beroštuvvan maiddái čájáhusa dáiddalaš oasis. Suomagielat Lapin Radio jearahallamis bohte ovdan gažaldagat maiddái oskkolaš symbolaid birra. Lapin Kansa (Miettunen 2019) áviissa lahkonaŋvuohki lei etnográfalaš ja doaimmaheaddji lei eanet beroštuvvan árbevirolaš dujiin. Dán čájáhusa vuodul ožžon bovdejumi searvat

Govva 2. Guossit oahpásmuvvan Eatnama fámoláš jienat -čájáhussii rahpandoaluid oktavuodas Sámemusea Siiddas Anáris ođđajagimánus 2019. Govven: Tiina-Maria Aalto.

Mänttä govvadáiddavahkuide 2019, mii lea okta stuorámuš modearna dáidaga arenain Suomas (mantankuvataideviikot.fi). Guokte mu dáiddalaš duoji besse viidasabbot Arctic Art Summit dáhpáhusii, mii dollojuvvui Roavenjárggas geassit 2019.

Ruohomäki (2000: 35) čállá márkaniidda boahhti ođđa buktaga *ođasvuođa ovddus*, go ođđa áššiide laktašuvvá geavaheddjiid eakti beroštupmi ja iskkadanhállu. Go mun dál vuosttas háve ceggejin iežan duodječájáhusa, de olbmot ledje sáhkkii oaidnit mii dat lea. Ruohomäki (2000: 35) goit muittuha, ahte ođasvuođa ovdu lea geavahusas dušše oktii ja dainna galgá ávkkástallat nu ollu go vejolaš, buvttá galgá leat gárvvis, geasuheaddji ja dat galgá leat fidnemis. Mu dahkan čájáhus lei gárvvis, dat lei ovdan dihto áigge dihto báikkis ja orui leamen maid doarvái geasuheaddji. Báikkálaš olbmot soitet čalmmástuvvat oaidnit seamma čájáhusa, muhto juos čájáhus lei beroštahtti, de vejolaččat sii leat ávžžuhan iežaset gussiid mannat geahččat dan. Go turisttat bohtet ain ođđa ja ođđa, de leat ain dakkár turisttat geaidda áššit leat ođdasat.

1.4 Dutkanjearaldagat

Lemet Jon Ivvár (2017) čállin *Sápmi lea bivnnut* -girjjiis son muitala vejolašvuodaid birra, mat láktasit sáme kultuvrii vuodđuduvvi turismafálaldagaide. Son lea leamašan 30 jagi earálágan sámi fitnodagaid jodiheaddjin, lea leamašan mielde máŋggalágan ealáhus- ja kulturdoaimmain ja lea čállán ekonomiijafáttá girjjiid. *Sápmi lea bivnnut* -girjji vuodul oažžu áddejumi, ahte sáme kultuvrras lea mearkkašahhti árvu turismasuorggis. Suokkardalan su oainnuid dán su ođdasamos girjji vuodul olles mu dutkamuša áigge. Duoji birra Lemet Jon Ivvár (2017: 102) čállá, ahte čájáhusa oktavuodas duodji lea hui bivnnut, muhto gávdnojit uhcán dieđut dahje gávppašeaddjit. Magga (2010: 70) maid lea gávnahan, ahte vaikko sámeduojis livččii jearaldat dietnasa háhkamis, de liikká duodjeságastallamis ekonomalaš geahččanguovlu váilu. Dán dutkamuša vuolgajurddan lea, ahte duojáris lea hállu juksat buori ekonomalaš bohtosa duddjoma bokte.

Dutkamuš ohcá vástádusa čuovvovaš jearaldahkii:

Makkár mearkkašumit badjánit turisttaid vásáhusain duodječájáhusas, go geavaha statistihkalaš lahkonaŋvuogi?

1.5 Metoda

Mu dutkanmateriála lea kvalitatiivvalaš, go dutkkan vásáhusaid. Kvantitatiivvalaš vuogi mielde rehkenastán ja kategoriseren vásáhusaid. Kvalitatiivvalaš ja kvantitatiivvalaš metoda lassin geavahan maid fenomenalaš lahkonanvuogi. Válldán čájáhussii mielde sihke iežan ahte sogalaččaid vásáhusaid ja muhtin sin duddjon duoji ja iežan dujiid. Olles dutkamuš lea narratiiva, mas duoji ja dáidaga mearkkašumit riegádit mu dahkan čájáhusa ja dasa laktašuvvi mitalusaid vuođul. Sápmelaččaid mitalanárbevierru lea geavahuvvon bajásgeassima oassin, mii bohtá bures ovdan *Min njálmmálaš árbevierru* -girjjis (Gaski & earát 2004: 9–13). Čájáhus lea mu dutkanbargu, gos mun dutkan gehččiid oaiviliid, analyseren ja kategoriseren sin. Dan bargooasi vuođul oaččun dutkamuša bohtosiid. Mus ii leat dieđus, ahte dákkár metoda livččii ovdal geavahuvvon duodjedutkamuša oktavuodas.

Lean ožžon oktiibuot 120 vástádusa Eatnama fámolaš jienat -čájáhusa gussiin. Jearaldagas ii leat mihkkige stuorra vástideddjiid mearri, iige bohtosiid sáhte njuolgga dahkat almmolaš duohtavuohtan. Gaskamearálaččat lean ožžon guokte vástádusa beaivvis. Sámemusea Siidda čájáhusain fitnet gaskamearálaččat sulaid 190 guossi juohke beaivve. Juos dan mielde rehkenastá, de sis leat vástideapmái oasálastán dušše vádjit okta proseanta. Eanáš áiggiid máhcahusa addinsajit vurde passiivvalaččat vástideddjiid ja dušše čájáhusa rahpandoaluid oktavuodas muittuhin vástidanvejolašvuodas. Sámeielat vástádusain stuorra oassi bohtege justa rahpanbeaivve áigge.

Vástádusaid teknihkalaš giehtadallamii lean ožžon veahki Antti Honkanenis [2019], gii doaibmá Lappi universitehtas turismadutkamuša professoran. Lean oahpásmuvvan sutnje Refinery of Sustainable Cultural Tourism Products in the Northern Dimension Area -prošeavtta oktavuodas. Prošeakta lea álgán golggotmánus 2018 ja dan lágidii dáidaga ovddidanguovddáš (TAIKE). Honkanena áššedovdamuš ja teknihkalaš máhttin vástádusaid giehtadallamis lei mearkkašahtti ávkin, go mus alddán ii livččii lean máhttin geavahit statistihkkaprográmmaid.

Vástádusain leat davvisámeielat skoviin addojuvvon 24 ja eaŋgalasgielat skoviin fas 96. Eaŋgalasgielat vástádusain ledje 40 addojuvvon báberhámis ja digitálalaččat fas 56. Digitálalaččat lei baggu vástidit buot čuoččuhusaide, muhto bábervástádusaid bokte dakkár eavttu ii lean vejolaš bidjat. Logi eaŋgalasgielat ja ovttá sámeielat bábervástádusain vástideaddjit eai lean vástidan buot čuoččuhusaide. Dakkár guoros ruvttuide lea Honkanen [2019] addán árvvu, mii lea boadus

earáid addán vástádusaid gaskaárvvus. Okta digitálalaččat boahtán eaŋgalašgielat vástádusa lean sirdán sámegeielat vástideddjiid jovkui, go vástideaddji lei kommeantaruvttui kommenteren čielga sámegeielain. Lean hilgon guokte eaŋgalasgielat vástádusa. Okta vástideaddji lea čielgasit dadjon, go lei vástidan juohke sadjái nummiriin okta, leš dal čuoččuhus lean positiivvalaš dahje negatiivvalaš. Nuppi vástideaddji bokte lei fas jáhkehahti, ahte son lei jurddašan nummiriid boasto gežiid, nummir okta livččii dárkkuhan leat áibbas seamma oaivilis, vaikke dat dárkkuhiige leat áibbas eará oaivilis čuoččuhusain. Mus ledje mielde jearaldat duojára etnisitehta mearkkašumi birra, muhto dan jearaldaga vástádusat goit eai gulahallan eará jearaldagaid vástádusaiguin. Lean gávnahan, ahte dien fáttá sáhtá giehtadallat duodjemearka -jearaldaga oktavuodas.

Honkanen lea dahkan vástádusaide oaivekomponeanta -analysa, mii lea fáktor -analysa okta hápmi. Prográmma namma lea SPSS, mii lea dábálaš statistihkkaprográmma [Honkanen 2019]. Statistihkalaš lahkonaŋvuohki vástidii dárkkuhusa, go vástádusaid kategoriserii. Tampere universitehta (uta.fi) geavahanrávvagiid mielde dán analyserenvuogi vuodđojurddan lea, ahte vástádusaid searvvis ohcojuvvojit seammásullasašvuodát dahje fáktorat vai daidda sáhtá gávdnat oktasašvuoda. Bargovuogi sáhtá veardidit doaktára dahkan dutkamuššii, go son deaivvada buhcciin.

“Go doavttir jearaha sierralágan dávdamearkkaid, vearkágo oaivvi dahje čoavjji, leago feber dahje váibasat ja nu ain, de dávdamearkkaid vuodul doavttir dahká diagnosa das, ahte makkár buohcuvuohta lea jearaldagas. Doavttir ii bastte njuolgga dovdát dávdá, muhto dahká dan eahpenjuolgut dávdamearkkaid vuodul. Dákkár áššiid čielggadanvuohki govvida bures fáktor -analysa doaibmavuogi. Fáktor -analysas geahččaluvo gávdnat dakkár iešvuodát, mat govvidit čihkosis leahkki sullasašvuodaid, mat gohčoduvvojit fáktoriin. Jurddan lea, ahte dihto iešvuodaid ii sáhte áicat njuolgga, muhto daid sáhtá oazžut dihtosii dušše eahpenjuolggo dieđu vuodul.” (uta.fi.) (Čállu jorgalus).

Geavahanrávvagiid mielde leat guokte sierralágan lahkonaŋvuogi.

“Eksploratiivvalaš fáktor -analysa geahččala gávdnat molsašuddi fáttaid joavkkus fáktoriid, mat bastet čilget áicojuvvon fáttaid molsašuddama nie, ahte dutkis eai leat ovddalgihtii nana vuordámušat gávdnojuvvon fáktoriid mearis dahje daid dulkojumis. Konfirmatoralaš fáktor -analysas dutkis fas lea ovddalgihtii teoriija

vuodul dahkkojuvvon ovdaáddejupmi ja analyserema dárkkuhussan lea juogo gomihit dahje nannet dán. Fáktor -analysas goit ii leat ollu ávki, juos gávdnojuvvon fáktoriidda ii bastojuvvo gávdnat vuogas dulkojupmi dan sisdoalu ektui. Dán dihte dulkon lea fáktor -analysa guovddáš oassi.” (uta.fi.) (Čálli jorgalus).

Dán dutkamušas lea geavahuvvon eksploratiivvaláš fáktoranalysa, go ovddalgihtii eai lean jurdagat fáktoriid mearis. Ledjen álgoálgoš sirren jearaldagaid viđa sierra joavkun, muhto Honkanen ávžžuhusa vuodul dahken jearaldagain odđa juogu dušše guovtti jovkui; čájáhussii laktašuvvi ja dujiid gávppálašvuhtii laktašuvvi jearaldagaide.

Honkanen [2019] lea vuos čohkken čuoččuhusaid oaivekomponeantta -analysa vehkiin ja ohcan dakkár áššeosasážiid, mat gulahallet gaskaneaset ja dasto ovttastahtán daid stuorát áššeollislašvuhtan. Álgoálggus ledje 32 čuoččuhusa (geahča mielddus 1), main hápmašuvve 6 oaivekomponeantta ja mat dávjá gohčoduvvojit fáktoriin, muhto dás duohko mun gohčodan daid *fáddan*.

Oaivekomponeanta -analysa geavahuvvo dalle, go duogázin ii leat teoriija das, mat áššeosasážit laktašuvvet nuppiideaset. Dahkkojuvvon oaivekomponeanta -analysa lea gávdnan goappat jearaldatjoavkkus golbma fátta. Guhtege fádda lea čoagganan prográmma luđen dakkár árvvuin, mat leat badjel 0,5 [Honkanen 2019]. Dan dieđu vuodul lean sáhtán suokkardallagoahtit, ahte mii guhtege gávdnojuvvon odđa fáttas lea oktasaš dahkki ja lean nammadan daid dan mielde. Ovdamearkka dihte vuosttas fáddái lean álgojearaldagaid vuodul addán namman *Dáiddalaš vásáhus* (geahča tabealla 2).

Oaivekomponeanta -analysa bohtosiid vuodul lea Honkanen joatkán kluster -analysa (K-means) vehkiin, mii dárkkuha ahte vástideaddjit leat juhkkujuvvon dakkár homogenalaš joavkkuide, mat sierranit nuppiideaset nu ollu go vejolaš [Honkanen 2019]. Dát gohčoduvvojit klusteriin, muhto mun gohčodan dás duohko *áššehasjoavkun*. Buot statistihkas bohtosiin lea Honkanen dahkan sierra testemiid daid doallelašvuodas, maid vuodul lea gávnnahuvvon bohtosiid leat dohkálaččat dasa, ahte daid sáhtá váldit dulkoma vuodđun [Honkanen 2019].

Ovddabealde válddahalloyuvvon tehnikkalaš juogu maŋŋá mun lean dahkan dulkojumiid mu iežan áššedovdamuša vuodul ja dan lassin lean jearran dulkojumiide kommeanttaid mu bagadalliin.

Ovdalگو ledjen ožžon Honkanena statistihkalaš lahknanvuogi veahkin, mun ledjen geahčadan vástádusaid gaskaárvvu mielde. Dat vuohki ii goit lean nu doaibmi, go seammá gaskaárvvu sáhtá boahit mángga láhkai, go juos bealli lea vástidan vihtta ja nubbi bealli fas okta, de gaskaárvvu lea golbma. Seamma golmmeža gaskaárvvu boahá maid juos buohkat leat vástidan nummiriin golbma. Vástádusaid analyseren gaskaárvvu mielde lei addit heittogut dulkojumi.

1.6 Teorehtalaš duogáš

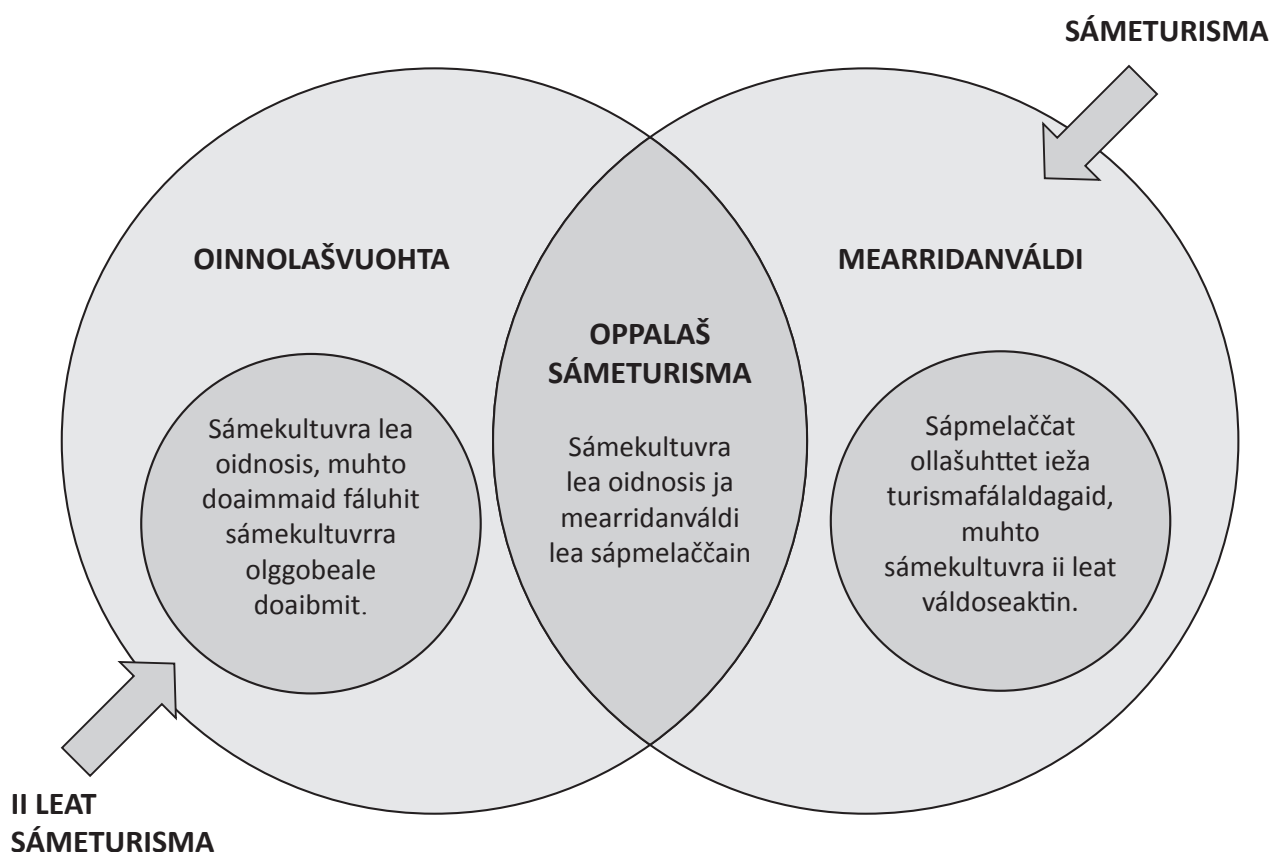
Suoma Sámedikki ehtalaš rávvagiin sámeturisma leat juohkán guovtti jovkui;

- sápmelašvuhtii vuodđuduvvi turisma lea jearaldagas dalle, go doaibmit bohtet sámekultuvra siste.
- sápmelašvuoda ávkástalli turismas fas lea jearaldagas dalle, go doaimma jođihit dakkárat, geain ii leat aitosaš oktavuohá sámekultuvrii (Sámediggi 2018: 3).

Ehtalaš rávvagiin ii čilgejuvvo, ahte makkár sisdoallu lea sin geavahan *sápmelašvuohá* -tearpmas. Mun goit ádden dan leat seamma áššin go sámekultuvra. Mátkkošteami ovddidanguovddáš, MEK (2014: 3–4) geavaha tearpma *kulturturisma*. MEK meroštallá dan dárkkuhit, go guovllu kultuvrralaš iešvuodaidda ja árvvuid vehkii hukse turismabuktagiid ja -bálvalusaid, maid vuolggasadjin leat fitnodatlaš ákkat. Juksanmearrin lea buvttadit dakkár vásáhusaid, maida sáhtá oasálastit ja oahppat dain. Dákkár doaimmain sáhtá nanosmahttit olbmuid identitehta, áddegoahit buorebut sihke iežas ja earáid kultuvrra ja máhttigoahit buorebut árvvus atnit daidda. Kulturturisma oážžu fámu visot das man olmmoš lea ožžon áigái dahje lihkahallan; historjjás, kulturduovdagiin, huksejuvvon birrasis, arkeologalaš čuozáhagain, museain, visuálalaš ja ovdanbukti dáidagis, dáhpáhusain, duojis, gielas, smáhkain, árbevieruin, dábiin, árvvuin, jurddamáilmmis, eallinvuogis, oskkus, olbmuid iešvuodaidda ja olahusain diehtagis, dáidagis, teknologijjas ja ealáhusain. (MEK 2014: 3–4.)

Kuqapi & Bernardi (2017: 70) geavaheaba tearpma *álgoálbmotturisma* (indigenous tourism). Sutno meroštallama mielde álgoálbmogat leat dalle ieža bárisin ordnemin ja mearrideamen turismafálaldagaid birra sin iežaset guovllus. Dasa gullá maid dakkár turisma, mas sin iežaset kultuvra ii leat turismaseaktin, muhto fálaldahkan sáhtá leat áibbas eará buvttá. Dalle go álgoálbmogiidda kultuvra lea maid čielgasit oidnosit, de dalle lea jearaldagas oppalaš álgoálbmotturisma. Kuqapi & Bernardi čilgeba mearridanválddi dárkkuhit dán oktavuodaidda dan, man ollu álgoálbmogat leat

ieža mielde ordnemin aktivitehtaid ja váikkuheamen turisma guoski mearrádusaide sin guovllus. Oinnolašvuohta dárkkuha fas dan, man viidát mátkkečuozáhat lea huksejuvvon álgoálbmotkultuvra vehkii ja man ollu dat oidno mátkkoštančuozáhagas dahje -guovllus. (Kuqapi & Bernardi 2017: 71–72.) Vulobealde govvidan ášši heivehuvvon govvosa hámis.

Govus 1. Sámeturismma meroštallan. Govus lea heivehuvvon Kuqapi & Bernardi (2017: 71) govvosa vuodul.

2. Árbemáhttu ja beaggima huksen

Dán logus muitalan árbevirolaš sámeduojára eallin- ja jurddašuvuogis, sáme kultuvrii laktašuvvi gávppašeamis ja duojára beaggima huksemis. Dát lea maid vuodđun fenomenalaš lahknanvuohkáii ja dasa mo dulkon mu dutkanmateriála. Dán logu áššiid speadjalasttán čájáhusa máhcahusas ovdanboahtti áššiide (geahča logu 3).

2.1 Meahci áigi

Mu vanhemiid váldobargun lea leamašan boazobarggut muhto maid eará árbevirolaš doaimmat, masa lea gullan maid duddjon. Dakko bokte lean bajásgessojuvvon árbevirolaš sámeallima bargovuohkáii, áigegeavaheapmái, ávnnasteapmái ja oaidnán makkár áššiid meahcci sáhtta addit olbmuide. Olmmoš galggai sáhttit geavahit meahci, muhto geavaheami maŋŋá meahcci galggai sáhttit joatkit iežas eallima. Dan, gos dienas bođii, sáhtii oaidnit áibbas njuolgga. Buori luomejagi luopmániid sáhtii vuovdit ja fitnet dain dietnasa. Čakčadálvve dienas bođii boazobuktagiid vuovdimis. Bohccos fidnii ávdnasiid, dego náhkiid ja suonaid maid dárbbášii go goarui bivuid. Juos guliid bivdedettiin álggii mearehuddat, de dat jávri sáhtii guolehuvvat. Olbmo bargobeavvi mearridedje áššiid dáhpáhuvvamat, ii nuge diibmoáigi. Ledje gal hohppos áigodagat muhto maid ráfálut. Vaikke barggut ledje gaskkohagaid hui ollu, de goit beasai leat ieš iežas áigegeavaheami harrá. Juos lei váiban de dalle sáhtii bisánastit. Guttorm (2013: 38) govvida Lánjaid stellen-artihkkalis, ahte meahcis jođedettiin son ii oainne dušše ávdnasiid, muhto maid guovllu. Juos ávdnasat boadášedje gos nu olggobealde, de dalle diet vejolašvuohta ii livččii obanassiige.

Govva 3. Elle Sámmol Ovllá (Uula Samuel Laiti) lea njoarostan čearpmaha 1960 -logus Ohcejogas. Govven: Elle Sámmol Káre (Kaarina Soppela).

2.2 Ávdnasa guhkes mátki

Árbevirolaš sámedujiid duddjon lea *áddjás bargu* (geahča Eriksen 2015). Dušše materiálahid háhkan dahjege ávnnasteapmi lea guhkes proseassa ja vuolgá das, ahte áicá luonddus ávdnasiid. Duojáara čalmmit leat olles áigge rahpasat go johtala meahcis. Badjálagaid mannet mánga ášši, murjen, boazobarggut, rudneoaggun, boaldinmuoraid čuohppan, ávdnasiid ohcan ja nu ain. Guttorm (2013: 33, 46) namuha dan leat fenomenalaš lahkonanvuohki, mas dutki ieš lea sajáidahtán iežas vásiheami, áicama ja jurddašeami oassin dutkamuša. Mu dutkamušválljemiidda leat váikkuhan mu rupmašii ja millii ceaggan muittut, maid lean áiggiid čađa vásihan.

Árbevirolaš, vuđolaš ja seammá áigge áddjás bargovuohki lea sakka earálágan, go dálá servodaga fabrihkaid olluvuođabuvttadeamit. Bajásgeassindiehtaga professor Juha T. Hakala dadjá aviisajarahallamis, ahte nu gohčoduvvon modearna servodaga hohppos eallin goit dagaha, ahte

42% olbmuiin dovdet hoahpu heajudit sin eallindási, go illá gávdno áigi dábálaš guossástallamiidda, mii fas hehte oktavuodaid bajásdoallama (Kangas 2019: 18–23). Oslo universitehta professor Hylland Eriksen čállá, ahte mañimuš 200 jagi sáhtta gohčodit fártaluvvama historján. Bargobeavvit sisdollet menddo ollu áššiid, guhkit bargoáigodagat leat veadjemeahtumat, astoáigi boatkanaddá ja dat fas čuohcá bearašeallimii ja nu ain. (Hylland Eriksen 2003: 9–10, 80).

Anárlaš duojár Mihku Biehtár (Petteri Laiti) válldahallá dokumeantafilmmas, makkár áššiin su bargobeavvit čoagganit, go áiggi berre várret diasbarggu lassin maid borramuša háhkamii, dego guollebivdui ja lubmemii [Ulkuniemi: 2014]. Mihku Biehtára válldahallan eallinvuohki lea munnje alccen maid oahpis, go lean dakkára oaidnán iežan lagas birrasis. Ovdamearkka dihte skápma áigge sáhtta geavahit buorin beaivvečuovgga ja bargat olgobargguid čuovgadamos áigge. Dálá áigge duodjebargu dáhpáhuvvá eanáš liegga visttiin gos leat buorit čuovggat, de duddjomii sáhtta máhccat fas go beaivi veiggoda.

Juha T. Hakala (2018: 87–97) čállá girjis *Tylsyyden ylistys*, ahte joavdelas dahjege dolkadahtti bottuid áigge leat riegeádan mánggat beakkán ja mearkkašahhti hutkosat. Áviissajarahallamis Hakala fas nanne, ahte meahcis johtaleapmi, murren, ja oanehis beaivenahkáriid váldin leat dakkár doaimmat, mat ložžejit streassa man hoahppu lea dagahan (Kangas 2019: 18–23). Kallionpää (2018) lea jearahallan Helsingin Sanomat -áviisii Suomas dovddus psykologa ja girječálli Tommy Hellstena, gean mielde suomelaš servodaga olbmot eai veaje nu bures hoahpu dihte. Suomilaččaid dálá eallinvuogi mielde suoma álbmot geavaha olles jagi luondduresurssaid juo cuoŋománu beallemuttu rádjai, mii goarida meahci (wwf.fi). Hakala mielde lea goit doaivva, ahte servodahkii lea ihtimin maid hoahpu vuostetreaanda, go unna mearkkat dakkár servodatovdáneamis leat juo ihtigohtán. (Kangas 2019: 18–23). Lea jáhkehahtti, ahte dakkár servodatovdáneapmi oalle sihkkarit nannešii áddjás bargguid dahkkiid sajádaga.

Lea hui dábálaš, ahte duojár vurkkoda ávdnasiid jahkeviissaid ovdalge easka geavaha dan. Ávdnasiid ii dábálaččat fitne oastit gávppis ja daid háhkan lea mánggii guhkes proseassa. Deaivvadin Sakari Saijetsiin [2018] duodjeinstituhtas Guovdageainnus, go son lei duddjomin meavrresgári. Vuosttamuzžan son mitalii munnje, ahte gos son lei ožžon dán báhki, mas son meavrresgári lei duddjomin. Dan lei su viellja ávnnastan Johkamohkis dalle go son lei leamašan doppe duodjeoahpus mángalogi jagi ovdal. Sakari Saijets lei vurkkodan báhkkeávdnasa logiid jagiid, ovdalge dasa bođii vuogas átnu. Mu siessá, Sámmol Elle [Vuolab 1998], lei ožžon gáhkora raddenáhki go

lei nuorra nieida. Go son lei jo eallilan olmmoš, de easka goarui das veaskku. Dán veaskku son bijai vuovdimassii Duodji Shop -gávpái Anárii. Árvideamis veasku vuvdojuvvui amas oastái ja veaskku mielde ii čuvvon dat máinnas, mii lottenáhki háhkamii ja dan vurkkodeapmái čatnašuvai. Sámmol Elle lei riegiádan 1923 ja vádjolii jagis 2012.

Duojár Karen Ellen Marie Siri Utsi oahpahii beaskka goarruma Sámi allaskuvllas álgojagis 2019. Utsi mielde miesenáhkit leat máŋgga sturrosaččat ja máŋgga ivdnásaččat, nu ahte ferte válljet mat heivejit oktii. Lea maiddái dehálaš riektá meannudit náhkiin ja dalábáliid spiilet, vai náhkki seailu ja goiká čábbát. [Siri Utsi 2019, geahča maid Utsi 2013.] Árračavčča borgemiesi guolga lea njárbat ja dan náhki assi lea muttát asehaš, de dakkár náhkiin gorrojuvvon beaskkas šaddá geahpas ja vuogas geavahit. Dálá áigge dušše muhtin guovlluin leat gárddástallamat beaskanáhke áigodagas. Miessihan ii leat dalle vel ollesšattot, de bierggu dihte dan ii vel ná árrat gánnáhivčče njuovvat.

Mu skuvlaoabbá Sámi allaskuvllas, Migál Elle Inggá Máret Susanna [Eira 2019] lei maid searvan Siri Utsi oahpahussii, gos Eira goarui árvvus ádnojuvvon gabbabeaskka. Gabbamiesenáhkiid lei su eatni čohkkegoahtán juo 30 jagi ovdal. Eira lei jearran náhkiid eatnistis, gii lei miehtan addit daid iežas maŋisboahtái. Eira doalai stuorra gudnin dan, go son beasai goarrugoahtit beaskka dáid divrras ávdnasiin. Seammás Eira lei veháš balus ahte ii ribat billistit dáid vánis náhkiid. Go dán gabbabeaskka oaččui Eira nieida, de leat leamašan máŋgga buolvva diđolaš bargu ja dovddut mielde, ovdalگو duodji lei gárvánan ja joavdan dan geavaheaddjái. Go ovtta beaskka várás dárbbášuvvojit 7–8 miesenáhki ja otná beaivve okta borgegabbamiesenáhki máksá Guovdageainnu guovllus sullii 3000–4000 Norgga kruvnnu, de dušše náhkeávdnasiid árvu lea 18000–24000 Norgga kruvnnu. Go beaskka coggá badjelii, de dasa lea iežas sajáiduvvan vuohki. Beaskka ii sáhte nahkehit badjelii dego čuvlla, muhto vuos galgá máhcastit helmmeid bajás, gopmirdit ja nahkehit guktuid gieđaid soadjaráiggiide, de njulget iežas ja luoitilit beaskka gahččat badjelii. [Eira 2019.] Ávdnasiid háhkan jievjanuvttohiid várás, mat geavahuvvojit čijadeami oktavuodas, sáhhtá leat maid guhkes ja diđolaš ávnnasháhkama duohken.

Munnjege ávdnasiid čohkken guhkes áigge badjel lea dábálaš, báhkit ja čoarvvit leatge čoagganan eará bargguid oktavuodas. Oidnen lubmenmátkkis jeaggerođus jagis 2017 buori ja anolaš báhki. Mus goit ii lean dalle ráđđi dan báhki váldit fárrui, go dasa lei dárbbášuvvot sahá ja mus ii lean dakkár mielde. Varas muorra livččii lean maid lossat gurput, de ledjen gártan dainna heaibut ovdalگو dat livččii lean ruovttus. Vejolaččat mun vieččan dan muohtasiivvuid áigge, vaikkeba dalle go lean

mu siidaguimmiide boazoveahkkin dien guovllus. Báhki deaddu ii dálvesiivvuid áigge mearkkaš nu ollu, go fievrrideapmái sáhtta geavahit mohtorgielkká. Loahppačavčča čoaskadálkkiid dahje dálvvi áigge lea maid ollu dorvvolut luvvet báhki, go vaikke báhki ii dalán ávnnastivččege, de ii dat beasa álgit árranaddat dahje astagoahtit (Laiti 2018: 7–15).

Govva 4. Soagi báhkki Ohcejoga guovllu meahcis. Govven: Jouni S. Laiti.

Juos báhki váldá geasi áigge, de galgá máhttit ja sáhttit dan dalábáliid ávnnastit ja goikadit, man maŋŋá báhkki seailu arvvesuojis agibeavve. Mus leat gal dieđus ollu earáge báhkit, maid lean oaidnán meahcis, muhto in leat čuohppan daid fárrui. Dát báhkit seilot meahcis, go dat besset leat luonddu muoras ja jagiid mielde dat sturrot maid dađistaga. Sáhtta geavvat nie, ahte in goassige gárta viežžat dieid báhkiid.

Soahkemuora válldedettiin ii dárbbáš ballat, ahte meahcci jalggoda. Lastamuorat leat dakkárat, ahte go dan njeaidá, de guottu álgá hoigat ođđa lánjaid vaikke man ollu. Nie njeidojuvvon muora sadjái álget fas šaddat ođđa lánját ja muhtin dain seailu gitta ollesšattot soagi sturrosažžan. Eará ášši livččii dalle, juos gudduid bolttošii eret, go dalle ođđa soahki ii beasa dalán šaddagoahtit.

Go váldá veaddebáhkiid, de dalle gártá boltut guddo maid eret. Leat goit nu unna mearit, maid muorradujiide dárbbáša ávdnasiid, ahte ovttaskas muora boltun ii dovdo meahci ollislašvuodas. (Laiti 2018: 7–19.) Dá ovddabealde máinnašuvvon dáhpáhusat sisttisdollet mánggalágan árbemáhtu ja árbevieruid.

2.3 Duojára jurddamáilbmi

Dán oasis muitalan muhtin ovdamearkkaid gárraduojáríid gávppálaš jurddašeamis. Lars Anders Sikku [2019] lea duojár ja duodjeoahpaheaddji. Son lei ovttas guvttiin eará ruotabeale sámeduojáríin vuodđudan Davviduodji -nammasaš duodjefitnodaga 1990 logu beallemuttus. Sin fitnodaga gávpebuktagat ledje eanáš osiin iešguhtetlágán niibbit, guvssit ja čeabečijat. Davvi Duodji -fitnodat oaččui buori beaggima, gávppašeapmi manai bures ja diŋgojumit bohte ain lasi ja lasi. Gáibádušat buvttadeami mearrái sturro ja bargu álggii muittuhit fabrihkkabarggu, go bargovuohkin šattai seammalágan dujiid dávisteapmi beaivvis beaivái. Sikku gázzi gávnnahedje, ahte dákkár bargu ii leat sin miela miel vuohki eallit. Sii mearridedje heaittihit sin doaibmi fitnodaga.

Mun dulkon dán dáhpáhusa nie, ahte sin eallimis lahppui juoga dehálaš oassi. Kälviäinen (2005: 29) muittuha, ahte buktaga ovddideamis ferte smiehttat, man dehálaš lea oastái ja duojárii, ahte gieđa luodda seailu ja bálvalus dahje buvttá lea persovnnalaš. Go Sikku gázzi dávistedje seammalágan duoji beaivvis nubbái, de sii eai beassan šat leat hutkái. Mun dulkon, ahte sin vuoiŋjalaš eallindássi njeiejai ja loahpas dát duojárat eai šat gávdnan movtta joatkit fitnodatdoaimma. Mun lean iežan bokte fuopmášan, ahte munnje alccen maid lea dehálaš beassat oaidnit áššehačča dovdduid go son fitne ja oaidná duoji. Dan vásiheapmi addá duojárii movtta ja fámuid bargat viidásabbot.

Mihku Biehtár, dahje Petteri Laiti lea beakkáneamos gárraduojár, gii lea doaibman suomabeale Sámis. Su birra leat gávdnamis mánggat jearahallamat sihke áviissain ahte dutkamušain. Mihku Biehtár lei mielde maid Sámi oahpahusguovddáža studeanttaid ráhkadan dokumeantafilmmas, man namma lea Solju [Ulkuniemi: 2014]. Dán filmmaš Laiti dadjá ahte:

“...juos don háliidat dinet, de ii gánnát dáinna (duddjomiin) álgit muhto juos don háliidat jurddašit ja eallit duoji bokte de de don čatnašuvat dasa de dalle don fertet leat gitta das obba áigge. Duojáris ii leat joavdelasáigi de dallege go don velohalat

seanggas ovdalگو don nohkat dahje lihkat de dalle jo lea dien láhkái vuoignašat bargus. Dát ii leat dakkár ahte don gávccí áigge álggat smiehttat maid don duddjot idđedis ja go bohtá njeallje de don heaittát jurddašeami.” [Ulkuniemi: 2014.]

Filmmas goit ii boade ovdan dat, leago Mihku Biehtár duđavaš su ožžon dietnasa dássái vai livččiigo son háliidan oazžut buoret dietnasa. Dán vuodul lea miella dulkot, ahte duojár ii vealtameahttumit obanassiige hálit stuorra ja buori dietnasa. Duojár orru leamen hárijánan eallit hui seastevaččat, man mielde galgá dinet dušše dan veardde ahte juoga nu láhkái birge. Ruohomäki (2000: 12) maid geažida, ahte mángii duojárii orru leamen dehálut beassat doaibmat su eallinoainnu mielde go organiseret iežas ekonomiiija. Dálá servodat goit gáibida dietnasa ja ruhtajorru lea sturron. Dat váikkuha maid nuorra sámeolbmuide, geat leat válljemin iežaset eallinbálgá. Ságat duddjoma vuollegis ekonomiiija birra eai vealtameahttumit leat geasuheaddji bealit, go álggahalli duojár ohcá motivašuvnna searvat duodjesuorgái.

Duojár lea árbevirolaččat duddjon dakkár olbmui, gean son jo ovddežis dovdá ja oasti dovdá duojára. Ná áššehaš lea šaddan diđolažžan beliin mat duodjái gulle ja mitalus duoji válmmaštuvvoma birra šattai gárvves duoji lunddolaš oassin. Okta dakkár gávppašeapmi lei, go duddjojin sámebáhppa Erva Niittyvuopioi báhkis riskku skábmamánuš 2018. Niittyvuopio beasai leat mielde váikkuheamen loahpalaš bohtosii ja mángga háve jerren su oaivila dađi mielde go bargu ovdánii.

Mun mitalin sutnje, ahte makkár ávdnasat leat geavahuvvojit, gos ávnnas lea bohtán ja mo hearvvaidd ivdni lea ráhkaduvvon. Maņņa son válddahallá, ahte mii dán gávppašeamis lei su miela mielde;

“Munnje lea dehálaš ahte dovddan duojára. Ja ah juogán (suinna) jurdagiid guovllu. Dehalaš lea ah beasan vaikkuhit dasa iige dat leat ruskaduodji muh geavaheaddji mielamiel rahkaduvvon. Dál go dieđan gos báhki ja čoarvi lea, de dat lea ain dehalot.” [Niittyvuopio 2018.]

Kälviäinen (2005: 23) čállá, ahte duodjái šaddá nana oktavuohhta, juos dan lea beassan plánet ja duddjot ieš. Niittyvuopio ja mu gávppašeamis áššehas gal ii beassan ieš duddjot, muhto son beasai leat mielde váikkuheamen duoji loahppabohtosii.

2.4 Sámekultuvrra gávppálaš fápmu

Dán oasis mun muitalan ovdamearkkaid, ahte makkár turismafálaldagat leat mátkkošteddjiide dál, mat laktašuvvet duodjái ja sámekultuvrii. Magga (2010: 25) mielde duoji dárbu lea rievdagoahtán 1940 logu rájes, go ii lean šat baggu duddjot ieš, go fabrihkain ráhkaduvvon biktasiid, fievruid ja duodjebiergasiid fidnegođii oastit gávppiin. Dát čielgasit vuhtto ovdamearkka dihte Angeli reindeer farm -fálaldagas, mii lea boazosápmelaš bearraša jodihan fitnodat Anáris. Sin doaibmajurddan lea fállat vásáhusbuktaga turisttaide, mii sisdoallá bohccuiguin ja boazodolliiguin deaivvadeami sin beaivválaš eallima oktavuodas. Internet-máidnumii dát fitnodat lea váldán maid sámedužiid mielde (angelireindeer.fi). Okta sin guossi lea addán tripadvisor Internet-siiddu bokte máhcahusa, mas son muitala leat oahppan ollu eanet go maid Sámemusea Siiddas finadettiin:

“Totally different from touristic reindeer sledge business. The host family let us see a part of their daily life and kindly explain the history of Sámi people in their area and how they live now. I have visited SIIDA museum as well, but in my opinion, this experience told a lot more about Sámi culture to me. I could not stay long, but it was a truly unforgettable experience.” (tripadvisor.fi.)

Sámeservodaga duodalaš árbevierudagut leat Lemet Jon Ivvára (2017: 84) mielde maid beroštahttit, sin giella, kultuvra, boazodoallu, guolásteapmi ja servodaga ovdáneapmi, iige dušše sin dološ eallin. Mattila (2018: 32–33) dahkan čielggadeami mielde álgoálbmogiid árbevirolaš kultuvrralaš ilbmaneamit sisdollet maiddái vuoiŋŋalašárvvuid, main lea otná beaivve sihke sosiálalaš ahte gávppálaš árvu. Justa dakkár áššiin orru leamen sáhka, go dutká Angeli reindeer farm –fitnodaga fálaldaga. Boazodollui laktašuvvi vásáhusfálaldagaid fáallet maiddái goit Davvi siida AS (Anti & Guttorm 2018) ja Arctic Šuorbmu (instagram.com) fitnodagat.

Guovdageainnus doaibmá Juhls Silvergallery, mii hui dáiddalaš ollislašvuohta, sihke dálu ja vuovdinčájáhusa lanjaid oasil. Dán fitnodaga duojit vuodđuduvvet sámi kultuvrii (juhls.no). Fitnodaga eaiggát lea álgaheami rájes čohkken historjjálaš sámedužiid ja dat leat dál sin čájáhusas oaidninláhkái viehka stuorra čoakkáldat. Juhls Silvergallery lea šaddan beakkán gálllestaddanbáikin, gos ollu guossit joreštit birra jagi. Lemet Jon Ivvár (2017: 93) váillahii makkár nu ovdavázziid dahje láidesteddjiid, geaid bokte oainnášii ovdamearkkaid man láhkai sáhtašii lihkostuvvat. Juhls

fitnodat sáhtašii leat okta ovdamearkka dakkáris, go dat lea ceaggán juo 60 jagi ja doaibmá ain (juhls.no), de dan fitnodaga sáhtá dadjat leat ekonomalaččat bures lihkostuvvan. Juhls -fitnodaga eaiggádat leat goit álgo álgo bohtán olggobealde sámeservodaga Guovdageidnu.

Juhls Silvergallery -fitnodaga erenomášvuhtan lea, ahte doppe olbmot besset oaidnit duddjoma, go bođahágas leat duojáriid bargobáikkid. Doaibmanvuohkin orru leamen luohttámuš olbmuid, go divrras silbaduojit leat bođuid miehtá stuorra viesu ja dušše oassi dujiin leat lasaid duohken. Bisánin Levi turistaguovddážiis giđdat 2017 ja oidnen báikkálaš áviissas máidnuma, mas lei fáldat moatti beaivve guhkkosaš riekkesmáttkis, mii vulggii Levis ja jođii mohki Gilbbsjávrii, Álaheaju ja Guovdageainnu bokte. Áidna báiki Guovdageainnus, gosa dán mátkái gulai bisáneapmi, lei Juhls Silvergallery. Lemet Jon Ivvára (2017: 71–73) mielde dálá mátkkošteddjiid jearaldat lea mannan ollislaš buvttafáldaga guvlui, masa dávjá gullá idjadeapmi, biebmu, fievrredeapmi ja vásáhusat. Juhls fitnodagas guossastallan sáhtá deavdit dakkár mátkki vásáhusa oasi.

Johkamohkis dollojuvvojit jahkásaččat Sámi stuorámuš duodjemárkanat guovvamánu álggus. Dohko čoahkanit juohke jagi ollu duojárat ja eará gávppašeadjit. Jagis 2019 doppe fitne ovttá vahku áigge sulaid 46000 guossi [Kuhmunen 2019]. *Industriijalaš buktagat* leat iežas ossodahkan Johkamohki gili guovddážiis gáhtaide alde. Industriijalaš buktagiin dárkkuhan doaimma, mas buvttá ja buvttadeapmi dávistuvvo seammaláganin. Das váilu duodjái mihtilmas áidnalunddotvuhta. Sámeduojit leat fas sierra čájáhus- dahje gávppašanlanjain. Buot duodjevuovdimat vuodduvvet gárvves buktagiid vuovdimii, main dávjá guossi beassá deaivvadit duojáriin juos son lea ieš vuovdaleamen dujiidis. Márkaniid čađa manná beaivválaš heargeráidu (nrk.no), mii lea hui dovddus ja geasuheadji oassi.

Heargeráiddu jodiheapmái dárbbáša mánggabealat árbevirolaš máhtu, go berre máhttit vuos herggiid dápmat, daid leŋget ja bivttastit ráiddu láidejeddjiid. Lemet Jon Ivvára (2017: 102) mielde dušše beassat oaidnit bohccuid ja gullat muitalusaid sámiid eallima birra lasiha mátkkáláččaid mátkki árvvu. Várjjagis (varjjat.org) leat jahkásaččat stuorra, ovttá beaivve bistu duodjemárkanat, mat dollojuvvojit juohke jagi borge- ja čakčamánu molsašumis. Jagis 2018 doppe fitne sulaid 3500 guossi [Broch 2019]. Doppe maid duojárat leat dábaláččat ieža vuovdaleamen ja ovdanbuktimin dujiideaset. Mánggain eará báikkiin dollojuvvojit maid jahkásaččat ovttá beaivvi guhkkosaš duodjemárkanat, goit Kárášjogas, Vuohčus ja Anáris.

Anáris doaibmi Sámemusea Siida lea šaddan hui bivnnut mátkičuožáhahkan. Jagi 2018 áigge dán museas gallededje 59 178 čájáhusguossi, mii lea Siidda 20 jagi historjjá nubbin stuorámuš gallededdiid mearri (siida.fi_a). Nugo Sámemusea namma juo čujuha, de museas leat ovdan árbevirolaš sáme kultuvrra ja eallivuogi muitaleaddji oasis. Olgomuseas sáhtá oaidnit sápmelaččaid dološ ássan-, bivdo-, ja fievrredankultuvrra osiid. Bissovaš válđočájáhusas, mii lea dálusiste, lea oaidnimis mánggalágan garra- ja dipmaduojit. Molsašuddi čájáhusain leat oidnosis maid otná eallimii gullevaš elemeanttat (siida.fi_á). Mu dahkan Eatnama fámoláš jienat -čájáhus ollašuttui maid molsašuddi čájáhusaid ossodagas (siida.fi_b).

Sámemusea Siida museagávppis leat muhtin sámeduojit maid vuovdimassii, muhto dat eai leat sierra ossodahkan, iige duoji iešvuohta boađe čielgasit ovdan. Ostiid sáhtá imaštahttit fabrikkas ráidun buvttaduvvon buktagiid ja dujiid haddeearru. Ovttaid mielde duddjojuvvon duojithan leat juohkehaš sierraláganat, go fas fabrikkabuktagat leat visot seammaláganat. Duodjemearkkain gal sáhtá geahččalit earuhit, ahte lea sápmelačča duddjon buvttá (saamicouncil.net). Dán čáledettiin leat álggaheamen Sámemusea Siida dálus ja dan bissovaš válđočájáhusa ođadeami doaimmaid. Divodanbarggut leat sin dieđáhusa mielde gárvásat miessemánus 2022. (siida.fi_c.)

Sámi duodji ry lea duojáriid ovtastus. Searvi eaiggáduššá Duodji Shop duodjegávppi, mii doaibmá kulturguovddáš Sajosis Anáris. Dát lea dehálaš gávppašankanála suomabeale sámeduojáriidda, go searvi válđá vuovdimassii dušše mielláhtuidis dujiid (duodjishop.fi). Lemet Jon Ivvár (2017: 105) váillaha sámi girjjálašvuođa, dáidaga, dánsuma ja teáhterčájálmassaid čalmmustahttima maid turisttaide. Duodji Shop vuovdala girjjálašvuođa maid, vaikke dát fáladat orru leamen čujuhuvvon eanet sámeservodaga dárbbuide. Sámi duodji -searvi lea doallan guhkesáigásaš duodječájáhusa Sajosa boađáhagas, gos duojit leat passiivvalaččat oaidninláhkáid lássaseainni duohken álo, go Sajos lea rabasin. Dát duodječájáhus deavdá maid dáidaga mihttomeriid (Rensujeff 2012: 106), muhto ii leat ráhkaduvvon dakkár buvttan, mainna sáhtá oazžut njuolgo sisabođu. Dujiid bálddas lea duojára namma, muhto ii eará muitalus dujiid dahje duojára birra.

2.5 Duožara beaggin

Dán oasis veardáđalan Harri Ruohomäki (2000) ja Sigga-Marja Magga (2016) oainnuid brándda huksema ja speadjalasttán daid mu dahkan Eatnama fámoláš jienat -čájáhussii. Magga (2016: 9) lea beroštuvvan das, mo duodjefitnodagat vuovdalit sápmelaččaid oktasaš duodjekulturárbbi ja lea dutkan golmma sápmelaš fitnodaga gávppálaš brándda huksema. Ruohomäki (2000) fas lea čállán girjji giehtabargofitnodagaid brándda huksema birra. Ruohomäki válldahallá, ahte brándda sáhtta lea mii beare organisašuvdna, fitnodat, buvttá, buvttajoavku, prošekta dahje olmmoš, mas lea doarvái ollu beaggin dihto buvttajoavkku siste. Buktaga geavahan- ja dikšunrávvagiid duohkin leahkki muitalus, viiddis dieđut materiálain, skoahppu ja joba rehket gaskkustit áššiid, main brándda rieđáda (Ruohomäki: 2000: 30, 42).

Magga mielde brándda huksen lea proseassa, mas fitnodahkii huksejuvvo dihtolágan beaggin, identitehta ja muitalus das, makkár árvvuid gálvvut ovddastit. Brándda huksemii gullet earret eará gálvomearkka ráhkadeapmi, gávppiid visuála atmosfeara, áviisačállošat fitnodagaid birra ja márkanastinkampanjat sosiála medias. (Magga 2016: 9–10.) Brándda lea lohpadus oastái, ahte go son oastá gálvvu, de gálvui laktojuvvon muitalus doarju su identitehta, muhto buvttá galgá bastit deavdit brándda addán lohpadusa (Magga 2016: 9; Ruohomäki 2000: 28, 31).

Go fitnen jearramin čájáhussaji čakčat 2016 Sámemusea Siiddas, de dalle dán organisašuvvna ovddasteaddjit fertejedje sáhttit luohttit dasa, ahte basttán ollašuhttit čájáhusa ja dan sisdoallu dávista Sámemusea árvvuid. Sii ledje diđolaččat das, ahte lean leamašan duožár mánggalogi jagi áigge, lean leamašan mielde mánggain kultuvrralaš servviin, doaibman duodjeoahpaheaddjin, doaimmahan *Garraduodji* -girjji (Laiti 2018) ja bargan boazodoallin maid mánggalogi jagi. Mus lea ovddit sohka buolvvain árbejuvvon sápmelaš historjá, man joatkka lea dát áigodat, goas mun váikkuhan dán máilmmálaš máilmmis.

Ruohomäki čállá, ahte duožara dehálamos opmodat lea ávnnahis ja dat čoaggana váimmu ja vuoigŋašiid ovttasbargguin. Vuoiŋnalaš opmodahkii gullet maiddái fitnodaga máhttin ja brándda. Mánggii duožáris ii leat eará fitnodatlaš opmodat go iežas brándda. Ruohomäki buktá ovdan máilmmi ávnnahis opmodaga árvvu, mii lea globála márkaniin mannamin juo meattá ávnnaslaš opmodaga árvvu, mas lea ekonomalaš árvu ja man sturrodaga sáhtta rehkenastit. (Ruohomäki 2000: 21, 43–45.) Mu dahkan čájáhusa oktavuodas mielde eai lean eará duožarat. Čájáhusa rahpama oktavuodas lágiduvvojedje sierra rahpandoalut, masa sáddejuvvui sierra bovdehus.

Mediadiedđáhusas bohte ovdan čájáhusa árvvut, maid duojár dán čájáhusa bokte háliidii gaskkustit (siida.fi_c). Ruohomäki (2000: 43) oaivvilda, ahte juos olmmoš lea ieš buktagiidis heagga ja siellu, de dalle lea lunddolamos hukset persovdnabrándda.

Magga čállá, ahte bránda oažžu sisdoalu das, mii kultuvrras dáhpáhuvá, mat leat olbmuid dehálaččat ja maid olbmot atnet árvvus. Su mielde duodji ieš leage oalle nana bránda, mii ovddasta ja symbolisere sámiid árbevirolaš kollektiiva árvvuid. Gávppálaš bránda ja ealli kultuvrra gulahallet ja ožžot inspirašuvnna nubbi nuppis (Magga 2016: 8–9). Ruohomäki mielde ii leat doaibmi vuohki, ahte buktagiid geahččala ovddidit duojára iežas hutkosa vuodul gávppálaš gálvun, go visot buvttavddideami guovddáš vuolggasadjin berre leat áššehačča *dárbu*. Dat goit lea dušše oassi oppalašvuodas, go čeahpes fitnodatdoalli hutká áššehačča *dárbbu* báldii, ala ja sisa *lassiárvvu* iežas duodječehppodagain, mii dahká buktagis dakkára man ii sáhte vuosttildit. (Ruohomäki 2000: 18, 29, 81.) Magga (2016: 7) maid namuha *lassiárvvu*, go dadjá brándda addit gálvvuide *lassiárvvu* ja ákka oastit justa dihto brándda gálvvuid iige gilvaleaddji gálvvuid.

Ruohomäki (2000: 15) čálláge, ahte buvttadeaddji seinnis berrešii leat távval, mas čuožžu okta sátni, ja dat sátni lea *dárbu*. Visot buvttavddidanbarggut berrešedje vuolgit *dárbbus*. Lea goit loahpa loahpas áššehas, gii dahká válljema das, leago fáldat su miela mielde ja dat lea gávppašeddjái garra báiki. (Ruohomäki 14–15, 18.) Ruohomäki (2000: 29) muitala ovdamearkan, ahte diedusge ákšus ja távvalis lea earálágan geavahanárvu, muhto dihto *dárbei* dat goit háhkkojuvvojit. Árbevirolaš duojithan leat ovddiduvvon sámeallima *dárbbuide* ja turista *dárbu* lea jáhkkimis oalle earálágan go árbevirolaš duoji *dárbu* lea leamašan. Makkár atnui olgoriikkalaš turista *dárbbasivčče* nuvttohiid dakkár guovllus, gos muohta ii obanassiige gávdno? Dakkáriid oasti sáhtá deavdit juoga eará *dárbbu*, dego estehtalašvuoda *dárbbu*. Juohke fitnodatdoalli ferte goit ieš gávnnaht, ahte makkár *dárbei* son buktagiidis fállá. Juos buvttavda áššehačča *dárbbuin*, de dalle gávppašeamis sáhtá bures lihkestuvvat. Juos duddjoma vuolggasadjin lea fas duojára miella dahkat juoidá su iežas beroštumiid vuodul, de dalle gávppašepmi sáhtá leat váddásut.

Ruohomäki goit nannosit muittuha, ahte giehtabargun háhkkojuvvon buktagiid ii oaččo goassige vuovdit industriijalaččat buvttaduvvon gálvvu hattiin. Juos nie lea baggu dahkat de dalle lea buvttadeamen boastto buktagiid. Ruohomäki mielde fitnodatdoalli dehálaš iešvuohka leage innovašuvdna, máhttit ovttahttit daid ávdnasiid mat sus leat ođđa ja buoret vugiin. Vásáhusbuktaga (geahča logu 2.6) geahččanguovllus Ruohomäki dadjá, ahte mađe stuorát

vásáhusárvu buktagii ja dan máidnasii laktašuvvá, de dan allelabbui gánnáha haddemiellagova stellet. Son joatká, ahte brándda mearkkašupmi hattiide lea stuoris, go alla haddi bidjá buktagiidda alla vuordámušaid. (Ruohomäki 2000: 22, 30–31.)

Magga (2000: 8, 14) lea goit gávnahan, ahte árbevirolaš duojit sáhttet leat menddo divrasat turisttaide, dat eai jođe eaige buvttet doarvái dietnasa duojárii. Magga dutkamuša mielde Mihku Biehtára (Petteri Laiti) alla kvalitehta duojit leat divrasat, su eallinvuohki ja persovnnalaš sápmelaš historjá addá brándii lasseárvvu, man ii sáhte eará duodjegávppiin fáhtet. Nuppi dáfos dat muitala eahpenjuolgo muitalusa árbevirolaš duoji rašes beliin. (Magga 2016: 8, 14.) Dákkár rašes bealli sáhttá leat árbevirolaš duoddjoma gáibidan áigegeavaheapmi, go dan veardida dálá servodaga beaktilvuodagáibádusaide.

2.6 Vásáhusaid ohcaleamen

Dás oasis buvttán ovdamearkkaid das, makkár vásáhusbuktagat sáhttet leat. Vásáhus dárkkuha dan, go olmmoš vásiha juoga dakkár miela miel vásáhusa, mii ceaggá su milli guhkes áigái. Vásáhusbuvttadeami giehtagirjjis Tarssanen válldahallá, go mátkkošteaddji vuolgá mátkái de dalle son sirdása eret oahpes ja dorvvolaš birrasis ođđa ja earáláganii. Olgoriikkas son lea vierisin nu gielalaččat go kultuvrralaččatge. Lihkostuvvan mátkkis mátkkálaš gávdná ođđa guovllus ja kultuvrras dákkár áššiid mat su ruovttubirrasis eai leat. (Tarssanen 2009: 6). Ruohomäki maid dadjá, ahte giehtabargu sáhttá addit áššehažžii vásáhusa ja vejolašvuoda oahppat juoga ođđa. Dalle duojára buvttadan bálvalus sáhttá leat duoddjoma čájeheapmi dahje dáhpus, masa áššehas ieš oassálastá ja son válmmašta alcces su miela miel buktaga. Giehtabargguid boktehan sáhttá beassat guovllastit joba jahkeduháhiid boares eallimii. (Ruohomäki 2000: 74–75.)

Fitnen gidđat 2018 turistta rollas Gaskamearas leahkki unna suoloriikka, Malta duodjegilis. Doppe serven ordnejuvvon mátkái ja guossástalaimet golmma earálágan fitnodagas. Ovttas dahke čikŋalásaid, nuppis fas silbačijaid ja goalmádis njuhte távvaliid. Buot golmma fitnodaga bájiin guossit besse oaidnit bargama. Dán mátkkis lea mu millii ceaggan čielga govvan dat vásáhus, go besse oaidnin doppe giehtabarggu ja gullat barggu jienaid. Čikŋalássafitnodagas guossit besse čuovvut mo lásaid šolgadit ja hábmejtit dain čikŋalásaid. Bessen turistta rollas dovdat iežan goruda vuostá liegga áimmu, mii bođii go lásaid báhkadedje ja šolgadedje. Seamma dálus lei stuorra

čikŋalássagávpi, gos guossit besse geahčadit ja oastit lássabuktagiid. Duojáriid ii goit beassan hálahit, go sii ledje lása duohkin dahje áiddi duohken, mii attii duojárii dihtolágan bargoráfi. Ostenge ovttá lássaduoji doppe, dakkára mii lei steaččas ja man sáhtii álkit nahkehit mátkelávkii.

Pitkänen (2005) lea gávnahan, ahte giehtabargui láktašuvvi bealit leat Suomas ávkkástallojuvvon turismma oktavuodas easkka hui uhcán. Dábálamos vuohki lea fállat gárvves buktagiid oastinvejolašvuodaid. Nubbi dábálaš vuohki lea addit vejolašvuoda oahpásmuvvat gárvves buktagiidda čájáhusain, galleriijain ja gávppiin. Sáhtá maid beassat čuovvut giehtabargobuktagiid válmmaštuvvama dahje fállat turistii oanehis dahje guhkebus buđaldanvejolašvuoda. Pitkänen mielde giehtabargu sáhtá addit turistii earálágan vásáhusa, go maid su árga lea. (Pitkänen 2005: 90.)

Kälviäinen (2005) buktá ovdan, ahte suomiláš giehtabargofitnodagat fállat;

- vásáhus-, movttiidahttin ja lotkatvuodabálvalusaid
- oanehis duodjevásáhusaid ja láidestanbottuid main juogo dušše geahčaladdá ávdnasiid dahje duddjo gárvves buktaga
- servodatlaš dahkama, ovdamearkka dihte bargoguimmiiguin ovttas
- astoáiggedoaimma láidesteami
- veajuidahhtimii ja dikšumii laktašuvvi doaibmabálvalusaid.

Kälviäinen oaivvilda, ahte giehtabargobuktagiid ovddideapmi *buresveadjima buvttan* sáhtá leat namalassii dat vuohki, mo duodjebuktagiidda oazžu lasi árvošteami ja máksinnávcca, go buori eallima árvodutkamušain justa dearvvasvuolta lea njunnošis. Dalle goit giehtabargguid dahkki fertešii hukset alcces odđa identitehta. Kälviäinen joatká, ahte giehtabargobuktaga ovddideapmi buresveadjima buktagiin sáhtá leat hástaleaddji sihke buvttaovddideami ja márkanastima dáfos. Dat gáibida viiddis fierpmádaga huksema sierra doibmiid ja áššedovdiid gaskii. Dákkár viiddis fierpmádaga váttisvuhtan fas sáhtá šaddat jearaldat das, gean opmodagat álgagat ja ideat leat, gii ávkkástallá bohtosiin ja mo resurssat juohkašuvvet eará oassebeliid gaskkas. Jearaldahkan šaddá maid, ahte leago giehtabargguid dahkki dasto árbemáhtu gaskkusteadđji, hutkás dáiddár, terapiijalaš divššár vai kánske juoidá eará? Visot láidestanbálvalusat leat hui sosiálalaččat ja psykologalaččat gáibideaddji barggut, mat eai heive buohkaide. Buktaga ovddideapmi lea goit dušši bargu, juos dan ii doalvo albmáláhkái gitta gávpemárkaniidda. Kälviäinen suokkardallá,

ahte márkanastima váttisvuoda sáhtta geahččalit čoavdit nie, ahte bálkáha oktasaš gávpeolbmo gii doaibmá duojáriid ja eará suorggi doibmiid fierpmádagas. (Kälviäinen 2005: 17, 27–31.)

Tarssanen ja Kylänen (2009) mielde vásáhusbuvtta berre leat áidnalunddot, nu ahte justa seammalágana ii sáhte gávdat eará sajis. Dat galgá leat maid autenttalaš ja jáhkehahti, mii dárkkuha dan, ahte lea kultuvrralaččat ehtalaš iige doaibma vaháguhte etnalaš joavkkuid. Buktagis ferte leat máinnas, deaivat gamu dovdduide, leat kontrásta ja vuorrováikkuhus gussiin. Tarssanen ja Kylänen válddahallába vásáhusbuktaga ja bálvalusa erohusa; bálvalusat fállujuvvojit áššehaččaide, muhto go vásáhusbuktagis lea jearaldat, de dalle oasti berre dollojuvvot guossin. (Tarssanen & Kylänen 2009: 9–16.) Ovdamearka dihte Arctic Šuorbmu -fitnodaga doaimmas lea čielgasit jearaldat vásáhusa fállamis, go sii váldet turisttaid guossin sin beaivválaš boazobargguide (instagram.com).

Tarssanen ja Kylänen juohkiba vásáhusbuktagiid njealji earálágan olámuddui; suohtastallan, oahpahuš, duođalaš eallimis báhtareapmái ja estehtalaš dásiide. Sudno mielde ollislahamos vásáhus čoaggana, go buot dat njealje eará beali leat váldujuvvo vuhtii. Juos vásáhus lea hui deaivil, de dat sáhtta leat mearkkašahti ja posiitiivvalaš vásáhus, mii ceaggá millii agibeavái ja sáhtta joba ovdánahttit ja nuppástuhttit su persovnnalaččat. (Tarssanen & Kylänen 2009: 9–16.)

Suoma bealde Lappi eanagottis leat hutkan mánggalágan vásáhusbuktagiid, main boazo-, beana-, ja skohtervuodjimat leat oalle bivnuhat. Helsingin Sanomat áviissas lei viiddis artihkal vásáhusaid fáluheamis turisttaide Lappi guovllus, man mielde earet eará oahpistuvvon váccašeamit vuovddi sisa ja láidestuvvon mátkkit guovssahasaid várdát leat maid fállun. (Nykänen 2018.) Lemet Jon Ivvár (2017: 111) čállá guovssahasturisma buktán davvi guovlluide jáhkkemeahtun stuorra loktaneami ja guovssahasat leat beaggimis časkán jo Kiinná muvrra ja Egypta pyramidaid. Lappi eanagottis gávno vásáhusfálaldahkan maid Giema guovllu mearrajiena ala sahájuvvo gáldu, gosa sáhtta mannat govduhbiktasat badjelis govddodit. Nuppe sajis fas guossi sáhtta velohallat vuovddi siste báddeseanggas, mii lea čavgejuvvo guovtti nana muora gaskii ja mátkki ofelaš vel govččasta guossi gokčasa vuollái dan boddii go gáffe rávdá. (Nykänen 2018).

Katja Hirvasaho (2019) gal nannosit kritisere Suomen Kuvalehti -áigečállágis dan miellagova, man Lappi eanagotti turismaindustriija lea huksen. Dan mielde olles eanagoddi buktojuvvo ovdan

primitiivvalaš ja villa guovlun ja nuppe dáfos juovlastálu suohtastallanmeahccin. Su mielde Lappi eanagotti rikkis suopmilaš kultuvra (suomag. peräpohjolainen kulttuuri) lea vajáldahttojuvvon ja olles Lappi eanagoddi čájehuvvo dál dušše sápmelašvuohtan ja duottarguovlun. (Hirvasaho 2019.) Hirvasaho váillahan ovdáneamis livčče olmmošlaš árvvut guovddážis, maid rehálaš ovdanbuktima turismasuorggis leat sápmelaš doaibmit maid váillahan (geahča Sámediggi 2018).

Kuqapi & Bernardi (2017: 72) oaivvildeaba, ahte álgoálbmogiidda berrešii addit vejolašvuođa doallat oasi iežaset kultuvrras alddiineaset. Dien oaivilis goit vuhtto, ahte dalle mearrideaddjin leat earát go álgoálbmogat ieža. Álgoálbmot ja sámeservodagat berrešedjege nanosmuvvat nu ollu, ahte sii bastet váldit áššiid, dego sámeturismma jodiheami iežaset háldui. Dalle sápmelaččat eai livčče šat oaffara rollas, baicce servodaga aktiivvalaš doaibmit.

3. Sámeduoji mearkkašupmi turisttaide

Dán logus čájeha bohtosiid tabeallaid hámis ja dan lassin suokkardalan daid sánálaččat. Vuosttas tabeallas (geahča logu 3.1) leat ovdan fáttat, maid lean gávdnan álgojearaldagaid vuodul. Dán bohtosa vuodul lean joatkán dutkama ja ráhkadan nubbi tabealla (geahča logu 3.2), mas buvttán ovdan áššehašjoavkkuid maid lean gávdnan. Fáttaid lean gávdnan guhtta:

1. Dáiddalaš vásáhus
2. Miella oahppat lasi
3. Máinnas
4. Dovddus duojára áigi justa munnje
5. Sihkkarit árbevirolaš
6. Čehpiid duodji

Váikke mu váldoberoštupmi leige dutkat turisttaide mearkkašahtti beliid duoji oktavuodas, de lean goit ožžon máhcahaga turisttaid lassin maid sámi ahte guovllu olbmuiguin ja suokkardalan daid maid dutkamuša bohtosiin.

3.1 Gávdon fáttat

	Fáttat	Álgojearaldagat	Statistihkka			
Čájáhus	Dáiddalaš vásáhus	Ožžon buori vásáhusa dán čájáhusa oaidnimis	0,82	0,13	0,15	
		Čájáhus lea bures huksejuvvon	0,75		0,21	
		Lea buorre, ahte mielde leat maid dáiddabarggut	0,73	0,19	0,12	
		Dát čájáhus boktá jurdagiid	0,71	0,26	0,46	
	Miella oahppat lasi	Lea dehálaš, ahte čájáhusas lea/livččii láiddesteaddji	0,16	0,77	-0,19	
		Háliidivččen diehtit eanet duddjoma bargomuttuid birra	0,19	0,72	0,30	
		Háliidivččen diehtit eanet geavahuvvon ávdnasiid birra	0,46	0,65		
		Dáiddabargu ja duodji leat seamma áššit		0,57	0,27	
	Máinnas	Dát čájáhus čuohcá mu dovduide	0,34		0,74	
		Háliidivččen beassat deaivvadit duojáriin		0,51	0,70	
		Čájáhusa birra lea buorre oppalaš mitalus	0,43		0,68	
	Gávppálašvuhta	Dovddus duojára áigi justa munnje	Duojár galggašii leat ieš vuovdaleamen dujiid	0,76		0,17
			Háliidivččen oassálastit bargobádjái, man duojár jođiha	0,63	-0,20	0,36
Duojár galgá leat dovddus			0,63	0,23	-0,14	
Duodji galgá leat hálbi			0,62	0,32	-0,42	
Duodji galgá hábmejuvot persovnnalaččat munnje			0,56	0,18	0,28	
Sihkkarit árbevirolaš		Duojit galget leat árbevirolaččat	0,17	0,77	-0,31	
		Lea dehálaš, ahte duojit leat duddjojuvvon luonddu materiálain		0,72	0,31	
		Lea dehálaš, ahte duojit leat čábbát hervejuvvon		0,70		
		Dujiin galgá leat Sámi Duodji -gálvomearka		0,60	0,17	
Čehpiid duodji		Duodji oažžu leat divrras	0,10		0,81	
		Duojár hálddaša bures iežas duddjonsuorggi		0,22	0,75	
		Háliidivččen oastit girjji dahje koarta dujiid ja duojára birra	0,40	0,13	0,52	

Tabella 1. Duodječájáhusii ja dujiid gávppálašvuhtii guoski fáttat, maid lean gávdon máhchusa vuodul. Árvvut, mat leat badjel 0,5, leat fuomášan veara.

3.1.1 Árbevirolaš čeahpi áigi

Dáiddalaš vásáhus

Vuosttas gávdnojuvvon fáddái lean addán namman *Dáiddalaš vásáhus*. Ledjen geahččalan hukset čájáhusa mánggabealagin ja maddái cuvket árbevirolaš čáppa duodječájáhusa málle. Háliidin váldit mielde elemeanttaid mat deaivvašedje gussiid dovdduide. Čájáhusa stuorámus fuomášumi ožžon bargu, guksi man čađa manná stuorra ruostaspiikkár, lea imaštahtán eanemusat. Sámemusea Siidda áššehašbálvleaddji attii munnje máhcahussan, ahte sii leat beassan vástidit lohkameahtun háviid jearaldahkii, ahte manin finna guvssi čađa lea biddjojuvvon ruosta spiikkár. Mu ulbmilinhan lei, ahte muitalan iežan duogáža birra sihke govaid, dujiid ja poehtalaš čállošiid bokte. Dáiddabarggut galge leat dat, mat dahket čájáhusas earálágana ja galge boktit jurdagiid. Ledjen čohkken čájáhusa goit eanáš osiin árbevirolaš čáppa atnudujiin.

Tarssanen ja Kylänen (2009: 9–16) mielde vásáhusbuvtta berre leat áidnalunddot, autenttalaš ja jáhkehahti, nu ahte justa seammalágana ii sáhte gávdnat eará sajis. Mu ollašuhttán čájáhus lei áidnalunddot, iige dan giige sáhte njuolgga diekkárin kopieret, go mielde leat duojára iežas eallima muttut, mat eai sáhte leat geasge earás. Juos dán seamma čájáhusa maŋŋá ceggen muhtin eará báikegoddái, de dan birrasa olbmuide dat lea fas ođđa ášši. Vásáhusbuktagis ferte leat máinnas, deaivat gamu dovdduide ja leat vuorrováikkuhus gussiiguin (Tarssanen & Kylänen 2009: 9–16). Mun ledjen geahččalan oččodit vuorrováikkuhusa mielde máhcahusejearahallama bokte. Máidnasiid lean čállán poehtalaš hápmái. Okta Belgium riikkas orru olmmoš čáliige kommeantan:

“Really nice, the text is inspiring. We had 30 min left to see the other rooms from the museum but we choose to see your exhibition. Good luck with it!”

Mun dulkon, ahte dát dáiddalaš čájáhus lea leamašan ovttalágan vásáhusbuvtta, mii lea báhcán gehččiid millii guhkit áigái.

Miella oahppat lasi

Nuppi fáttá lean nammadan *Miella oahppat lasi*. Dás lea jearaldat oahpisteamis čájáhusas, ávnnasteamis ja duddjoma bargomuttuin sihke duoji ja dáidaga oktavuodas. Čájáhusa duojit sisdoallet hui ollu dieđuid luondduávdnasiid árbevirolaš geavahusas, maid birra sáhtašii mitalit vaikke man ollu. Ovdamearka dihte bohccuid čorvviid šaddan, láhpačorvviid ja báhkiid ohcan, ávnnasteapmi ja nu ain, visot diein livččii ollu maid mitalit. Lemet Jon Ivvár (2017: 120–142) čállá, ahte sáhtašii mitalit maid earet eará eatnamiid namaid, sápmelaččaid riekteoainnu, áigerehkenastima, diiddaid, guollebivddu, boazodoalu ja eará sápmelaš joavkkuid birra. Kälviäinen (2005: 25) mielde dehálaš buresveadjima vásáhus lea, juos urbána olbmot besset hahkat ieža ávdnasiid meahcis. Dákkár duoji buvttaovddideapmi buresveadjima buktagiin goit sáhtta leat hástaleaddji (geahča logu 2.6).

Dán fáddái válljašuvvan ovttá jearaldaga čuočuhus, ahte duodji ja dáidda leat seamma áššit, vehá spiehkka eará jearaldagain. Sámekultuvrrashan lea dáidda leamašan mielde árgabeaivve dávviriin ja doaimmain, go dološ eallima áigge eai leat leamašan seannit gosa heaŋgut dáidagiid. Guttorm (2007: 78) čállá, ahte dološ áigge gietkama rituálalaš ja geavatlaš árvvut leat leamašan guovddázis, go fas easka dálá áigge dan estehtalaš bealli lea šaddan dehálabbon. Sámeduojit leat árbevirolaččat duddjojuvnon gierdat guhká. Dákkár bastevaš ovdáneapmái (suomag. *kestävä kehitys*) laktašuvvi áššiid árbevirolaš sáme kultuvra sáhtašii oahpahit sidjiide, geain dát máhttin lea láhppon. Juos čájáhusas livččii lean láidesteaddji, de dalle gussiide sáhtašii mitalit árbemáhtus lasi.

Máinnas

Goalmmát fáttá namma lea *Máinnas*. Dás lea sáhka dovdduin, duojáriin deaivvadeamis ja čájáhusa mitalusas. Lean geahččalan olahit olbmuid dovdduide poehtalaš čállošiid ja dáiddalaš dujiid bokte. Dáinna vugiin lean háliidan fuopmášahttit dálá servodaga vuogi eallit ja geavahit áiggi, mii lea sakka earálgan go maid árbevirolaš sámiid eallin lea leamašan. WWF mielde Suoma álbmot leat golahan olles jagi 2019 ođasmuvvi luondduváriid juo cuoŋománu 5. beaivve rádjai. Juos olles máilmmi álbmot golahivčče nie ollu, de dárbbášuvvošedje sulaid golbma ja bealle eatnanspáppa (www.wwf.fi). Dákkár áššiid birra hállan sáhtta boktit negatiivvalaš dovdduid. Čájáhus goit nogai ráhkisvuoda čállošiid, man bokte lei dárkkuhus addit luohtámuša ja doaivaga boahttevuhtii.

Lemet Jon Ivvár čállá, ahte juos gussiid háliida oahpásmahttit eanet sámekultuvrii, de lea buorre čakŋalit muitalusaid máilbmái. Muitalusat sáhttet leat dološ eallima, muhto maiddá otná eallima birra. Son váldá ovdamearkan maid myhtalaš máidnasiid. (Lemet Jon Ivvár 2017: 133–134.) Dán čájáhusas goit in leat háliidan giehtadallat sápmelaččaid oskkolaš áššiid. Čájáhusa oktavuodas livččen sáhttit doallat logaldallama, man bokte livččen beassat deaivvadit čájáhusa gussiiguin, gulahallat singuin njuolgga ja guossit ledje beassat deaivvadit duojáriin. Dan lei jáhkkimis sáhttit ordnet álkite, juos livččen šiehtadallan muhtin mátkeordnejddjiin.

Dovddus duojára áigi justa munnje

Gávppálašvuoda jearaldagaid vuosttas fáddái lean addán namman *Dovddus duojára áigi justa munnje*. Dán fáddái ledje čuoldásan vihtta sierralágan jearaldaga ja gárten guhká jorahallat mii diein sáhtta leat oktasaš dahkki. Dán fáttas lea jearaldat deaivvadeamis duojáriin, oassálastimis duojára doallan bargobádjái, duojára beaggimis, duoji hálbivuodas ja dan duddjomis justa sutnje. Dáid earálágan áššiid čoagganeapmi seamma fáddái dagahii hástalusa, go dat spiehkastit árbevirolaš duddjoma gávppašanvuogis. Ovtta jearaldaga fáttas, mas čuočuhuvvui duoji galgat leat hálbi, lea ruossalassii árbevirolaš duddjomii geavahuvvon áiggi ja luonddu háhkkjojuvvon ávdnasiid ektui. Árbevirolaš duodji ii sáhte leat hálbi, go dan duddjon lea áddjás bargu (geahča logu 2.2). Duojár galgá hahkat vuos ávdnasiid, de ávnnastat daid ja dan maŋŋá easkká beassá duddjogoahit dain ieš duoji.

Muhtin sámeftnodagat leat reageren hálbivuoda gáibádussii ja leat álgán fáluhit maiddá mašiinnaid vehkiin ráidun buvttaduvvon gálvvuid, maid vuodđun leat sámekultuvra. Stoorstálka-fitnodaga doaibmajurddan lea buvttadit buktagiid stuorra joavkkuide ja fitnodat didolaččat ii čuovo árbevirolaš sámeduodjenorpmiid (Magga 2018: 66–68). Stoorstálka goit ii basttášii dán fáttas buot doaivagiidda dávistit earágo hatti dáfos, go buktagiid ii sáhte čujuhit leat duddjon soames čeahpes duojár. Kárášjohkalaš fitnodaga InKa duoji doaibmajurddan fas lea buvttadit indiviidalaš buktagiid unna ráidduid mielde, maid vuodđun goit lea sámekultuvra (Magga 2018: 66–68). Goappáge fitnodaga jurddan lea dahkat buvttadeami beaktilabbon árbevirolaš bargovuogi ektui.

Go duojár lea ieš vuovdaleamen dujiid, de dalle áššehaš oažžu eanet dieđuid dujiid birra. Juos duojár doallá bargobáji, de dalle áššehaš beassá oahppat juoidá ođđa duddjoma ja ávdnasiid birra. Juos duodji galgá leat seamma áigge maiddá hálbi ja duddjojuvvon justa sutnje, de dat ii šat sáhte leat áddjás duodji, baicce juoga hui álkes duodji. Rensujeff (2011: 39) geavaha namahusa

turistadáidda dalle, go lea jearaldat mátkemuittuid birra. Kälviäinen čállá, ahte go áššehaš ieš duddjo unna duoji, de dat mielddisbuktá sutnje buresveadjima, go dalle sáhtta oaidnit bohtosa ja dovdat lihkostuvvama vásáhusa. Son joatká, ahte stuorra jearaldat leage, ahte dohkkehitgo ámmátduojárat jurdaga, ahte sáhttago virkkosmahttima, positiivvalaš vásáhusaid dahje hutkás doaibmavuogi vuovdit duodjedáiddu sajis? Dakkár oktavuodas duddjoma ii dárbbas oahpahallat čiekŋalis dásis, baicce dahkat dan hui johtilis vugiin. (Kälviäinen 22–23.) Deaivvadeapmi dovddus duojáriin ja beassat leat su searvvis orru leamen dán fáttá guovddáš ášši.

Sihkkarit árbevirolaš

Nuppi gávppálašvuoda fáttá lean nammadan *Sihkkarit árbevirolaš*. Dás lea sáhka Sámi Duodji -gálvomearkka geavaheamis, dujiid hervemis čábbát ja luondduávdnasiid geavaheamis. Dát fáttas orru leamen sáhka konservatiivvalašvuodas, man sisdoallu sulastahtta Sámerádi hálddašan Sámi Duodji -gálvomearka njuolggadusaid, maid mielde gálvomearka galgá;

- čujuhit oastiide, ahte gálvvu lea ráhkadan sápmelaš
- suodjalit sámi duoji ádestallama ja soahpameahtun gilvaleami vuostá
- váikkuhit dasa, ahte sámi dujiid kvaliteahhta álelassii ovdánivččii
- leat mearkan das, ahte sámi duodji lea ealli árbevierru. (www.saamicouncil.net.)

Lea fuomášan veara, ahte gálvvut mat leat ráhkaduvvon mátkemuitun ja main ii leat árbevirolaš geavaheapmi, eai merkejuvvo duodjemearkkain. Báikkálaš olbmot goit dovdet duoji ollu buorebut go mátkkáláččat ja duoji eaktivuoda duodašteapmi lea mátkkáláččaide eanet dehálaš (Magga 2016: 8). Dás boahtáge ovdan gálvomearkka njuolggadusaid ruossalasvuohka, go duojit berrejit leat hutkojuvvon árbevirolaš geavahussii, muhto leago turisttain dárbu sápmelaččaid árbevirolaš dujiide (geahča maid Magga 2010: 28–31). Mu dahkan čájáhusa visot duojit eai deavdde árbevirolaš geavaheami gáibádusa, go oasi dain lean dárkkuhan čikŋaduodjin. Juos dujiin ii leat árbevirolaš geavahandárkkuhus, de dakkár buktagiid ii sáhte merket Sámi Duodji -gálvomearkkain. Mu dahkan duodjebuktagat kvalitehta beales devdet gálvomearkka njuolggadusaid, go geardde lean ožžon vuoigatvuoda geavahit dan. Juos árbevirolašvuoda jurddaša dárkkuhit dušše luondduávdnasiid geavaheami, dego Jorma Lehtola (2006: 22) čállá, de dan jurdaga mielde buktagiid sáhtta ovddidit luvvosabbot olgobeallái sápmelaččaid árbevirolaš dujiid geavahusa.

Govva 5. Čálli eadni, Ville Risten (Kristiina Laiti), Elle Sámmol Elle (Elli Vuolab) ja Ville Biret (Birit Aikio) doallamin duddjončájáhusa Ohcejoga kirkostobuid luhtte 1990 logu beallemuttus. Govven: Jyrki Rasmussen.

Čehpiid duodji

Dán fáttas lea sáhka divrras dujiin, duojára čeahppivuodas ja duojára eallima muttuin. Lean nammadan dan fátta *Čehpiid duodji*. Mun dárkkuhan tearpmain dakkár ovdánan duojára dahje dáiddára bargguid, geat leat juksan sihkkarvuoda iežaset hábmemis ja ovdanbuktimis. Dán nama vuodđun lea Sámi dáiddačehpiid searvvi geavahan Čehpiid duodji -tearbma, man sii govvidit dárkkuhit dakkár duojára, gii duddjo maid čikŋadujiid (Magga 2010: 31). Mu dujiid juohke unna hámi ja hearvva lean jurddašan sierra ja buktán ovdan daid duodječájáhusa hámis. Ruohomäki (2000: 43) válldahallá, ahte juos fitnodatdoalli lea ieš iežas bálvalusaidis sivdnideaddji, de dalle son lea ieš persovdnabránda. Magga (2016: 11–14) fas gohčoda luxusbrándan Anáris doaibmi Samekki -fitnodaga bránddahuksema, mii vuodđuduvvá nannosit duojára máhttimii ja árbevirolaš duddjonvuohká.

Govva 6. Okta duodji Eatnama fámolaš jienat -čájáhusas, man namman lei Mun nu liikon dutnje. Govven: Jouni S. Laiti.

Rensujeff mielde sápmelaš dáiddaduojárIID sáhtá roahkka doallat ámmátdáiddárin, go sii duddjojít ja vuvdet omd dakkár niibbiid, main čohkkejeaddjit leat beroštuvvan iežaset čájáhusaideaset várás. Dákkár duojárát leatge máilmmis viidát beaggi dáiddárat. Leat goit eahpevuoiggalaš vearuhusvuogádagat mat dagahit ahte sin duojit leat divrasat. Dáiddaduojár, gii buvttada dujiidis giehtabargun, lea vearuhusas bálddastahttojuvvon industriijalaš fitnodatdoallái. Son galgá máksit dakkár vearuid, mat eai berrojuvvo eará dáiddasuorggi doibmiin. (Rensujeff 2011: 43.) Suoma bealde dáidaga árvolassevearu lea vuoliduvvon 10%:ii, go eará buktagiin dat lea 24%. Dán birra maid duojár Sámi Laiti muitala Yle Radio Sápmi jearahallamis ja gáibida, ahte duoji árvolassevearru berrešii leat vuoliduvvon seamma láhkai go maid dáidagis lea (Paadar 2019). Juos fitnodaga olles jagi dienas lea vuollel 10 000 €, de árvolassevearu ii dárbbáš máksit obanassiige (vero.fi).

Mu duddjoma vuolggasadjin lea ávnnastan- ja hábmenmáhttu, man ovddit sohka buolvvat leat vuolggahan ja man lean heivehan dálá dárbbuide. Duojit leat stuorra bargomeari čađa duddjojuvvon ja daid sáhtá gohčodit áddjás duodjin, dego Eriksena (2015: 47) gávtti holberavdda čuoldin lei.

Holberavdda čuoldin lea nohkan juo nuppi máilmmisoadi maŋŋá, go dalle boahtigohte gárvves hearvabáttit vuovdimassii (Eriksen 2015: 20). Dalle jo olbmui ii lean šat ástu bidjat nu ollu áiggi ovttá duodjái.

3.2 Gávdnon áššehašjoavkkut

Dán oasis mun buvttán ovdan áššehašjoavkkuid, maid lean gávdnan ja nammadan ovdal gávdnojuvvon fáttaid vuodul. Áššehašjoavkkut leat gávdnon njeallje:

1. Dáiddalaš sielut
2. Livččen millosabbot káfestallamin
3. Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit
4. Duojáruiin deaivvadeaddjit

Čuovvovaš tabeallas čájehan áššehašjoavkkuid hápmašuvvama. Árvvut, mat leat lahka nolla leat neutrálat, negatiivvalaš árvvut eai leat leamašan vástideddjiide mearkašahhtit. Lean dahkan dulkoma čielgasit positiivvalaš árvvuid vuodul.

		Áššehašjoavkkut			
		Dáiddalaš sielut	Livččen millosabbot káfestallamin	Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit	Duojáruiin deaivvadeaddjit
		58 vástideaddji	3 vástideaddji	44 vástideaddji	13 vástideaddji
Fáttat	Dáiddalaš vásáhus	0,52	-3,06	-0,11	-1,26
	Miella oahppat lasi	-0,56	-1,94	0,97	-0,34
	Máinnas	-0,07	-1,74	0,04	0,56
	Dovddus duojárá áigi justa munnje	-0,53	-1,38	0,73	0,21
	Sihkkarit árbevirolaš	0,06	-0,77	0,32	-1,18
	Čehpiid duodji	0,22	-2,65	0,08	-0,65

Tabealla 2. Gávdnojuvvon ja nammaduvvon áššehašjoavkkut ja vástideddjiid lohku guhtege joavkkus. Árvvut, mat leat čielgasit positiivvalaččat, leat leamašan fuomášán veara. Loga bajil vulos.

Honkanen [2019] lea dahkan lassianalysa, mas lea rehkenastojuvvon iešguhtege áššehašjovkui gulli vástideddjiid mearit sin guovllu, agi ja sohkabeali mielde. Vástádusathan leat oktiibuot leamašan 118. Eanemusat vástideaddjit leat čuoldášan *Dáiddalaš sielut* -jovkui, gos leat 58 vástideaddji. Nubbin stuorámus joavku lea fas *Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit*, masa gullet 44 vástideaddji. *Duojáriin deaivvadeaddjit* -áššehašjoavku bázii imaš uhccin, go dasa gulle dušše 13 vástideaddji. *Livččen millosabbot káfestallamin* -joavkkus leat dušše golbma vástideaddji. Lean dulkon ahte sii livččii lean ollu millosabbot káfestallamin go oahpásmuvvamin čájáhussii, go eai lean beroštuvvan mastige. Dán fuomášumi bokte goit sáhhtá oaidnit, ahte dán čájáhusa guossin leat leamašan maid dakkár olbmot, geat eai livčče háliidan leat doppe. Go dán joavkku mearri lea nu uhcci, de dat joavku ii leat mielde analyseremis šat dán eanet.

Nu mo lean juo ovdal muitalan, ledje jearaldatskovit guovtti gillii, davvesáme ja eaŋgalasgielaide. Dán oktavuodas buohkat, geat leat vástidan sámeielat skovváii leat čuldojuvvon *Sápmái* gullevažžan. Dáinnahan ii sihkkarit sáhte dadjat, ahte vástideaddji livččii lean sápmelaš, baicce ahte lea sámeielat olmmoš. Go vástideaddji lea sámeielat, de dalle lea jáhkehahti ahte duodji lea maid sutnje oahpes ášši. Buohkat geat leat almmuhan leat Suoma olbmot, leat fas *Suopma* -kategoriijas. Dáthan maid ii vel duodáš dan, ahte buot dán joavkku vástideaddjit leat suopmilaččat, iige dan leago olmmoš eret Davvi- vai Máttá-Suomas. Guokte eará kategorija leat *EU olbmot* ja *EU riikkaid olggobealde* bohtán olbmot. Buot vástideaddjit eai leat almmuhan iežaset ruovttuguovlluset ja danin dáid vástádusain leat dušše 90 vástádusa. Sohkabeali bokte sáhhtá dadjat, ahte lei nu gohčoduvvon nollabođus, ii lean earru sierra joavkkuid gaskkas. Dat juohkašuvve sullii nie, mo vástideaddjitge ledje, 2/3 oasi nisssonolbmot ja 1/3 oasi fas almmáiolbmot. [Honkanen 2019]. Dan birra in leat danin ráhkadan tabealla.

Vástideddjiid juohkašuvvan guovlluid mielde				
Vástideaddji ruovttuguovlu	Dáiddalaš sielut	Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit	Duojáriin deaivvadeaddjit	Oktiibuot
Sápmi	9	2	1	12
Suopma	18	7	2	27
EU	17	14	5	36
Olggobealde EU	3	11	1	15
Oktiibuot	47	34	9	90

Vástideddjiid juohkášuvvan agi mielde				
	Dáiddalaš sielut	Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit	Duojáriin deaivvadeaddjit	Oktiibuot
Vuollet 18 jagi	3	7	3	13
18–35 jagi	11	16	7	34
36–65 jagi	37	21	3	61
Badjel 65 jagi	6	0	0	6
	57	44	13	114

Tabealla 3. Vástideddjiid juohkašuvvon guovlluid ja agi mielde.

3.2.1 Dáiddalaš ja oahppavaš áššehaččat

Dáiddalaš sielut

Dáiddalaš sielut lea stuorámus joavku, go bealli buot vástideddjiin gullet dasa. Dás lea sáhka beakkán čeahpis ja su dáiddalaš dujiin. Munnje lei árvitmeahttun ášši, ahte masá buot sámegeielagat ja suomagielaingiinge stuorámus oassi gullet dán jovkui. EU riikkain boahtti turisttain bealli ja olggobealde EU fas hui unna oassi gullet dán jovkui. Turisttaid agi beales sáhtta dadjat, ahte mađi boarrásut olmmoš lei, de dan sihkkarabbot son gulai dán jovkui. Dát joavku berošta duojára persovnnalaš čehppodagas ja su beaggimis ja háliidit vásáhusa. Sidjiide lea leamašan mearkkašahti dat vásáhus, man leat ožžon čájáhusa oktavuodas. Sii dollet árvvus duojára čehppodaga ja su válmmaštan dáiddalaš árvodujiid. Dujiid árbevirolašvuohta lea dušše mannu veardde mearkkašahti.

Go mun lean beroštuvvan erenomážit olgoriikkalaš gussiid dárbbuid dutkamis, de válddán dasa mielde bihtáid Lemet Jon Ivvára (2017) čállošis. Son válddahallá duiskalaš, hollándalaš ja italialaš mátkkošteddjiid vuordámušaid, go sii jovdet Sápmái. Hollándas olbmot áset gáržžimusat ja

danin sis lea doppe unnán sadji gos čáhket suibbodit. Norggas lea sin mielas vuordimis ollu ráfi ja doppe sii besset vásihit lihkatkeahtes eatnamiid. Amas meahceguovlluin sii goit ballet láhppomis ja danin biila galggašii leat álo oidnosis. Duiskalaččat maid vulget olmmoššura báhtui ja sii háliidit oažžut oktavuoda dakkár olbmuiguin, geat ássat lahka luonddu. Sii válljejitge millosabbot muora go plastihka. Sihke Duiska ja Hollánda leaba ovdánan Eurohpá njunnošii birasgáhttemis. Italialaččas fas eai leat dábálaččat ovddalgihtii nu čielga ja čavga plánat go maid duiskalaččas leat. (Lemet Jon Ivvár 2017: 52–60.) Mu dujiin ii leat plastihkka, baicce leat luondduávdnasat, mat leat vuolggahuvvon viiddis meahcis. Birrasa fuolaheapmi lea leamašan sápmelaččaid árbevirolaš ja fuolalaš eallima guovddáš árvu. Dakkár beliid lean geahččalan buktit čájáhusa bokte ovdan.

Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit

Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit -áššehašjoavku lea nubbin stuorámuš. Dás lea jearaldat oahppamis, duojára áiggis guossi buorin ja čiekŋalis dieđus duodjeáššiid birra. Olggobealde EU riikkaid gussiin stuorámuš oassi gulai dán jovkui, sámeielagiin dušše moattis, suomagielagiin sullii ¼ oassi ja EU riikkaid gussiin vádjat bealli. Vuollel 35 jahkásaš vástideaddjin sulaid bealli gulle dán jovkui. Oktiigeassun dán joavkku birra sáhtta dadjat, ahte juos turista lea nuorra dahje nuorra ollesolmmoš ja mađe guhkálabbos son boahdá, de dađe sihkkarabbot son gullá dán jovkui. Dát boadus lea vuostá mu ovdaádejumii, go mun ledjen jurddašan sámeielagiid gullat dán jovkui, muhto ášši leage áibbas nuppe gežiid.

Dát áššehašjoavku livčče jáhkkimis beroštuvvan oasálastán logaldallamii dahje bargobádjái, mas livččii lean duodjefáddá. Dasa heive maid Lemet Jon Ivvára (2017: 60–61) válddahallan japánaš gussiid birra, go dadjá sin leat kulturberosteaddjit. Solbakk fas čállá kultuvrralaš niestelávkka birra, man sámeservodat lea odne hilgugohtán, go servodat oaivvilda dien buot gullat doložii. Solbakk doaivu, ahte dákkár oadđi dahje vajálduvvon árbevierut fas ihtigoađášedje ja namuhastá ahte turistat leat diehtoáŋgirat. (Solbakk 2018: 6.) Árbemáhttu ja árbevierut sisdollet ollu dieđu ja dán áššehašjoavkkus lea eakti hállu diehtit ja oahppat dakkár áššiid birra.

Duojáriin deaivvadeaddjit

Dás lea sáhka duojára ovdanbuktán máidnasis ja dovddus duojára áiggis guossi buorrin. *Duojáriin deaivvadeaddjit* -jovkui gulle dušše 13 vástideaddji. EU riikkain boahtti olbmot ledje eanetlohkun dán áššehašjoavkkus. Duodjemárkaniin dábálaččat duojár lea ieš vuovdaleamen dujiid. Márkaniid okta oassi lea beassat deaivvadit eará olbmuiguin, oaidnit dujiid ja juos lahkona duojára ságaide, de sáhtá beassat gullat mo duojár lea dujiid duddjon. Duodjemárkanat vuodđuduvvet dasa, ahte áššehaš oastá juoga konkrehtalaš buktaga ja duojár oazžu dakko bokte dietnasa das. Ledjen jurddašan, ahte áššehažžii livččii lean eanet dehálaš beassat deaivvadit duojáriin ja gullat su muitaleamen. Vaikke áššehaš ii oasttašiige maidige, de dallehan son liikká livččii beassan gullat duojára muitalusa dujiid birra. Mun ledjen jáhkkit, ahte dakkár bealit livččii beroštahtán stuorát áššehašjoavkku. Dán dutkamušas dakkár bealit eai goit beroštahtán moge mearkkašahtti stuorra áššehašjoavkku. Sáhtá leat, juos duojár buktá ovdán áššiid iežas vuolggasaji vuodul ja áššehačča rolla lea muhtin láhkai leat geahččin, de dakkár doaibmavuohki ii duhtadahte mo uhca joavkku. Mánjga oktavuodas lea buktojuvvon ovdan, ahte buktagis galgá leat máinnas. Orruge leamen eará ášši, ahte buktaga birra lea máinnas dan sadjái, ahte duojára birra lea máinnas. Dát boadus sáhtá leat hui jeddejeaddji dakkár duojárii, gii guhkit áigge ala váibá ollu olbmuid searvá. Son sáhtáge beassat buriin oamedovduin bidjat eanet áiggi duddjomii dan sadjái go áššehaččaiguin šluppardeapmái.

4. Sáhkkiivuodain boahttevuoda guvlui

Dán masterbarggu lean čadahan ovdagáttuid haga. Lean leamašan sáhkkii ođđa áššiide ja mannan mielde dakkár doaimmaide, dego TAIKE lágidan kulturturismaprošektii, mas loahpaloahpas lea leamašan dán dutkamuššii ávki. Lean oahppan ollu, main dehálamos dán dutkamuša dáfos lea leamašan dieđalaš teavstta čállin. Duodječájáhusa, mii lei dán dutkamuša guovddáš oassi, livččen ollašuhtán liikká vaikke in livččege searvan duodjemastera oahpuide. Oahpuid áigge goit lean beassan fuomášit earálágan vejolašvuodaid ovdanbuktit duoji ja čájáhusas šattai danin ollu gievrat.

Metoda lihkostuvvan

Lean geavahan metoda, mii ii ovdal leat geavahuvvon. Mu vuolggasadjin lei doallat duodječájáhusa ja jearrat dan birra máchahaga. Kvantitatiivvalaš vuohki attii dutkamuššii nummirdieđu, man addán statistihkalaš dieđu lean dulkon kvalitatiivvalaš vuogi mielde. Fenomenalaš lahkónanvugiin lean beassan váldit mielde iežan vásáhusaid ja veardidit daid nummirdihtui. Dan vuodul lean beassan dulkot gehččiid oainnuid ja speadjalastit daid duoji árbedihtui, man lean jagiid mielde oahppan ja heivehan otná beaivve dárbbuide. Mun lean gávdnan dakkár duodjefáttáid, main sihke turisttat ahte báikkálaččat lean beroštuvvan. Lean gávdnan maid áššehasjoavkkuid ja dulkon sin dárbbuid. Dutkamuša dahkama čuolmmaid lean čoavdán dan mielde go leat boahtán ovdan.

Beaggima huksen

Duodječájáhusa bokte lean lihkostuvvan ovddidit iežan beaggima ollu buorebut maid ledjen duostan doaivut. Eatnama fámoláš jienat -čájáhusa birra leat mánggat mediat čállán. Dán čájáhusa vuodul munnje leat rahpasan vejolašvuodát oasálastit stuorat čájáhusaide. Visot dát lea gáibidan roahkkatvuoda buktit iežas bargguid ovdan duostilis vugiin. Mu luohttámuš iežan máhttimii duojárin lea dađi mielde nanosmuvvan. Iežan mielas lean bures lihkostuvvan geavahit ođasvuoda árvvu ávkin, man birra Ruohomäki (2000: 35) čállá. Mun dulkon, ahte dán duodječájáhusa bokte mu iežan beroštumit ja máhttin, man vuodđun árbemáhttu lea, lea deaivvadan sihke turisttaid ja báikkálaš servodaga dárbbuiguin. Čájáhusa doallan goit ii njuolgga dihtto duojára ekonomijjas, gos geahčči fitná geahčadeamen dujiid. Dat gal lasiha duojára beaggima ja dakko bokte das sáhttá leat váikkuhus su ekonomijjai.

Duoji dárbu

Buot gávppálaš fálladagaid vuolggasadjin berre leat dárbu. Duoji dárbu lea rievdan, go otná beaivve dujiid ii leat bággu máhttit šat ieš duddjot dušše danin, ahte sáhtta ceavzit beaivválaš eallimis. Dološ, beaivválaš atnuduojit leat mánggain osiin rievdan alladási dáiddalaš buktagiin. Go beaivválaš atnudujiid duddjo gávppálaš geahčanguovllus, de dálá servodat gáibida buvttadeamis beaktivuoda. Beaktivuoda gáibádus goit lea sakka ruossalas árbevirolaš buvttadeami bargovuogis, man mielde duojit riegádit dađi mielde go duojár gávdná dahje oažžu duddjomii heivvolaš ávdnasiid.

Turisttaid dárbbut

Turisttain leat dán dutkamuša mielde guokte čielga dárbbu, oažžut luohtehahti dieđu sápmelaččaid eallimis ja beassat muosáhit dáiddalašvuoda. Dát guktot bealit gávdnojit sámeduojis. Deaivvadeapmi duojáriin njunnálagaid lea dehálaš dušše uhca áššehašjovkui. Sámeduoji dábálamos ovdanbuktinvuohki, gos gárvves duojit leat vuovdimassii dahje čájáhusas, deavdá gal Dáiddalaš sielut -áššehašjoavkku dárbbuid, muhto unnán addá Diehtoáŋgiris kulturberošteaddjit -áššehašjovkui sin gáibidan eakti dieđu. Dát joavkuhan čoagganii eanáš guhkesmátkki turisttain, geaidda sámekultuvra dáiddii lean unnimusat oahpis.

Dulkon, ahte sihke dološ ahte dálá sámekultuvrra ilbmaneamit leat turisma geahčanguovllus bivnnuhat, danin go dat lea nu sakka earálágan go maid stuorra gávpogiid eallin lea. Sápmelaččaid eallin lea duohta, visot árbevirolaš čovdosiin lea leamašan ceavzimis jearaldat. Duodjedáidu lei birgema guovddáš oassi. Sámeduoji sisdoallá ollu dieđu ja dáiddalašvuolta, mii lea sihke báikkálaččat ahte turisma ektui beroštahti. Dás lea duodaštussan mánggat duodjai vuodduvvi márkaniid stuorra guossemearit. Sámekultuvrra doibmiin lea vejolašvuolta addit dahje vuovdit máhttima dakkár eallimis, mas lea dáidu eallit dásseattus luondduin.

Duoji eará geavahanvejolašvuodát

Duoji sáhtta ovddidit maid buresveadjima- ja vásáhusbuktagiin. Dakkár goit gáibida fierpmádagaid huksema eará doibmiid gaskka, mii sáhtta leat hástaleaddji bargu. Muhtin sámeftnodagat

leat fállagohtán vásáhusaid turisttaide, mas vuovdalangálvun ii leat makkárge konkrehtalaš buvttá, baicce ávnnahis vásáhus, man sáhtta fievrridit dušše muittuin mielde. Juos duojár álgá vásáhusbuktaga ovddidit, de dalle son ferte oddasit jurddašit iežas rolla (geahča logu 2.6). Sámeservodat berrešii maid ieš meroštallat dan vuogi, makkár vugiin mii háliidit sámekultuvrra buktit turisttaide ovdan. Háliidatgo mii čájehit dušše dološ sámekultuvrra vai maid otná sámekultuvrra?

Industriijalaš buvttadeapmi

Dálá servodaga huksehus orru doarjumin industriijalaš buvttadeami, mas seammalágan buktaga galgá sáhttit dávistit johtilit. Dat vuohki goit ii heive árbevirolaš sámeduojárui, gii galgá beassat leat hutkái ja leat ieš iežas eallima hearrá. Dulkon goit, ahte duojár maid háliida oažžut goit govttolaš buori dietnasa iežas barggu ovddas, muhto seammá áigge son galgá beassat doaibmat iežas árvvuid mielde. Vaikke duojár is lea hui alladási máhttin árbevirolaš ávdnasiid geavaheamis ja hábmemis, de lea oarjemáilmmi eavttuid mielde doaibmi servodat, mii dagaha hástalusaid ekonomijja ektui.

Servodaga streassa

Dálá, oarjemáilmmi eavttuid mielde doaibmi servodagas lea hoahppu ja dat sáhtta dagahit fas servodaga lahtuide streassa ja luonddu billašuvvama. Mun oainnán árbevirolaš sámeallima áigegeavaheami ja eallinvuogi leat alladási eallimin. Mu niehkojurdaga mielde buorre eallin dárkkuha sihke dološ eallima ahte dálá servodaga buoremus beliid ovttahttima, mas issoras hoahppu ii leat mielde.

Vearuhus

Vearuhus lea eahpevuoggalaš árbevirolaš duojáru ektui ja buktá liigehástalusaid. Árbevirolaš duoji ja dáidaga bargovuohki lea seammalágan, mas galgá hábmet ja jurddašit ovttaid mielde juohke áidna unna detállja ja vihkkehallat ávnnasválljema. Livččii eanet go govttolaš, ahte ovttaid mielde buvttaduvvon árbevirolaš sámeduojit veardiduvvošedje vearuhusas dáidaga vearuhussii.

Boahttevuoda dutkan

Oainnán, ahte duodji dárbbáša lasi boahttevuhtii geahčči duodjedutkamušaid. Hui mielas oainnašin dakkár buvttaovddidemiid lasi, man mielde árbevirolaš eallima árvvut buvttášedje duojárii maid nana ekonomiija. Lemet Jon Ivvár (2017: 108–109) oaivvildage, ahte mihttomearrin fertešii leat ceavzilis ja ovddasvástideaddji turisma, man dárkkuhussan lea seailluhit ja ovddidit guovllu kultuvrra, birrasa, ekonomiija ja buoridit guovlluolbmuid eallinvejolašvuodaid. Livččii beroštahti dutkat, ahte makkár lea duoji dárbu ja duojára rolla vaikkeba 30 jagi geahčen? Livččii maid buorre diehtit, ahte makkár duodjeskuvlejumiid berrešii lágidit, vai dat vástidivčče boahttevuoda dárbbuide.

Joatkkadutkamuša fáddan livččii maid beroštahti dutkat sámekultuvrii laktašuvvi ávnnahis árvvuid ekonomalaš sturrodaga. Ávnnahis opmodathan čoaggana visot das mii sámekultuvra lea, historjjáš, eallinvuogis, máidnasiin, máhttimis, duojs ja nu ain. Dulkon, ahte leat justa ávnnahis árvvut, maid sámekultuvrra olggobeale doaibmit háliidit ávkkástallet iežaset turismadoaimmas. Mu hypotesa lea, ahte sámekultuvrra sisdoallan ávnnahis opmodaga árvu lea globála márkaniin áibbas jáhkkemeahttun stuoris.

Mearkkašumit duodjedutkamuššii ja duojáriidda

Dát dutkamuš buktá odđa bargoreaidduid duodjedutkamuššii, go lean ovttaštahtán dasa čájáhusa, mii lea dutkamuša materiála. Dutkamuš čájeha, mo konkrehtalaš duddjon ja dieđalaš dutkan sáhttet dievasmahttit nubbi nuppi. Ná dutkanmateriála sáhtta álkibut dulkot, go ovttaštahtá dán guokte bargovuogi. Dábálaš kvalitatiivvalaš dutkamuššii sáhtta laktit dakkár bargovugiid, mat spiehkkašit dábálaš vuogis ja das lea dán dutkamuša statistihkalaš vuohki ovdamearkan. Dutkamuš veahkeha áddet duddjoma ja duoji oassin dieđalaš barggu ja movttiidahtta eará duojáriid geahččat iežas dujiid eará čalmmiiguin. Guhkesmielat, beaivválaš duddjon šaddá duojárii mearkkašahttin, go dán dutkamuša oktan vuolggasadjin lea bajidit duoji ja duojára alla árvui. Čájáhusa mearkkašupmi stuorru, go duojár buktá su dujiid doppe ovdan. Dat fas buktá beaggima, dovddusvuoda ja veahkeha dáinna vugiin ovddos guvlui.

Gáldut

Anti, Máret Inger & Guttorm, Inga Marie 2018. Háliidii čájehit ahte dujiin gal maid birge. –Artihkal Ávvir aviissas (13.11.2018).

<https://avvir.no/2018/11/ghjgh?fbclid=IwAR0L0vEdTSUvep9wprR3NtUh_XWYwlb2KUxQs4dMtoml1iuL3H3zPCFlzsY>. (4.2.2019). Dárbbáša beassansáni.

Baer, Máren Ingá & Smuk, Maret Inga & Nystad, Berit 2019. Johkamohki márkanat. –NRK neahttaođas.

<<https://www.nrk.no/sapmi/johkamohki-markanat-1.10905548?index=55#album-1-10905548>> (18.2.2019).

Eriksen, Ann Majbritt 2015: *Njealji jahkodaga ivnniid transformašuvdna*. Duoji mastergrádadutkkus. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Gaski, Harald & Solbakk, John T. & Solbakk, Aage 2004: *Min njálmmálaš árbevierru: máidnasat, myhtat ja muitalusat*. (doaimmahan Aage Solbakk). Davvi Girji. Kárášjohka.

Gunvor, Guttorm 2013: Lánjaid stellen, duddjoma ovdánahttinbargu fenomenalaš geahčastagas. –*Sámi diedalaš áigečála* 2/2013: 33–48.

<<http://site.uit.no/aigecala/files/2014/03/guttorm.pdf>>

Guttorm, Gunvor: 2010. *Duodjáriis duojárat. Duddjon ealiha duodjedigaštallama*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Guttorm, Gunvor 2007: Duodji, árbediehtu ja oapmi. –*Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta* J. T. Solbakk (doaimmahan). Kárášjohka: Sámikopiiija.

<http://www.samikopiiija.org/govat/doc/art_gg.pdf>

Guttorm, Gunvor 1991: *Gietkka*. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.

Hakala, Juha T. 2018: *Tylsyyden ylistys. Ikävystyneisyys on luovuuden alku*. Helsinki: Alma Talent.

Hautala-Hirvioja, Tuija; Kuusikko, Riitta; Lundström, Jan-Erik 2014: *Saamelaista nykytaidetta = Dálá SÁMI dáidda = Sámi contemporary*. (Hautala-Hirvioja, T; Kuusikko, R; Lundström, J.E doaimmahan) Näyttelyjulkaisu. Rovaniemi: Rovaniemen taidemuseo Korundi.

- Hirvasaho, Katja 2019: Koko “Lappi” on mielikuvituksen tuote, joka on luotu matkailun ehdoilla. –Artikkelit Suomen Kuvalehti áigečállagis.
<<https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/koko-lappi-on-mielikuvituksen-tuote-joka-on-luotu-matkailun-ehdoilla/?fbclid=IwAR3VB5vhJHOjwvvdA0yziWOIFjVXY0phximdZGW5P0Oz1hoiVcjOmaED3Eg>> (30.1.2019).
- Holopainen, Hanna 2018: Lapin lentokentillä superkiito jatkuu – joulukuulle lentoja jälleen viime vuotta enemmän. –Yle neahttaodas.
<<https://yle.fi/uutiset/3-10470436?fbclid=IwAR1SbEkNo1dOrzI-AUIKuEHWdH3cdoNreGs4lpu4a7iFgHyFueM1wsNfkc8>> (13.2.2019).
- Hylland Eriksen, Thomas 2003: *Hetken tyrannia* [Tyranny of the Moment 2002]. Helsinki: Johnny Kniga Kustannus.
- Kallionpää, Katri 2018: Vuoden luetuimmat jutut: Koko suomalainen yhteiskunta on unessa, sanoo itsekin uupumuksesta selvinnyt Tommy Hellsten – Nämä vaaran merkit kielivät alkavasta uupumuksesta ja masennuksesta. –Artikkelit Helsingin Sanomat aviissas (29.10.2018).
<<https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000005880623.html>> (13.2.2019). Dárbbáša beassansáni.
- Kangas, Terhi 2019: Kiire piinaa. –Artikkelit yhteishyvä áigečállagis 1/19. 18–23.
- Kugapi, Outi & de Bernardi, Cecilia 2017: Alkuperäiskansamatkailu. –Matkailututkimuksen avainkäsitteet. Johan Edelheim & Heli Ilola (doimmahan) Rovaniemi: Lapland University Press. 70–75. <<https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63093>>
- Kuusikko, Ritva 2014: Láidehussan. –*Saamelaišta nykytaidetta = Dálá SÁMI dáidda = Sámi contemporary*. (Hautala-Hirvioja, Tuija; Kuusikko, Riitta; Lundström, Jan-Erik doimmahan) Näyttelyjulkaisu. Rovaniemi: Rovaniemen taidemuseo Korundi.
- Kälviäinen, Mirja 2005: Matkakartta hyvinvointikäsitteeseen. –Käsityö–yrittäjyys–hyvinvointi. Uusia liiketoimintapolkuja (doimmahan Mirja Kälviäinen). KTM julkaisuja 9/2005. Helsinki: Kauppa– ja teollisuusministeriö. 15–33.
<[http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/7387C9AE067D33D0C2256FF1003FCDCB/\\$file/jul9touko_2005_netti.pdf](http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/7387C9AE067D33D0C2256FF1003FCDCB/$file/jul9touko_2005_netti.pdf)>
- Laiti, Jouni S. 2018: *Garraduodji*. Anár: Sámi oahpahušguovddáš.

- Lavia, Anna Riikka 2009: Lappi, elämystuottajan aarreaitta. –Elämystuottajan käsikirja (Sanna Tarssanen doaimmahan). Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. 37–48.
<<http://www.kulmat.fi/images/tiedostot/Artikkelit/elmystuottaja%20ksikirja.pdf>>
- Lehtola, Jorma 2006: *30 vuotta käsityö sydämellä*. Sámi Duodji Ry 1975-2005. Inari: Kustannus Puntsi.
- Lemet Jon Ivvár 2017: *Sápmi lea bivnnut*. Fanasgieddi: Čálliid lágádus.
- Magga, Sigga-Marja 2018: Saamelainen käsityö yhtenäisyyden rakentajana. Duodjin normit ja brändit. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto. <<http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526220697.pdf>>
- Magga, Sigga-Marja 2016: Sámekultuvrra mearkkašumit duoji brándahukseimis. –*Sámi diedalaš áigečála* 2/2016: 7–28.
<<http://site.uit.no/aigecala/files/2017/09/SDA-2-2016-magga.pdf>>
- Magga, Sigga-Marja 2010: Vapauden rajat ja ulottuvuudet. Kirjoittamattomat säännöt duodjin ja saamelaisen muotoilun mahdollisuuksina ja rajoittajina. Pro Gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
<https://www.oulu.fi/sites/default/files/content/Gradu_2010_Magga%2C%20Sigga-Marja.pdf>
- Mattila, Tuomas 2018: Saamelaisten tarpeet henkisen omaisuuden suojaan tekijänoikeussuojan ja tavaramerkkisuojan näkökulmasta, erityisesti duodji -käsityön ja saamenpuvun osalta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:39. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
<<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161207>>
- MEK 2014: Kulttuurimatkailun kehittämisstrategia kansainvälisille markkinoille 2014–2018. Matkailun edistämiskeskus. Visit Finland.
<<http://www.visitfinland.fi/wp-content/uploads/2014/03/Kulttuurimatkailun-kehitt%C3%A4misstrategia-2014-20183.pdf?dl>>
- Miettunen, Olli 2019: Duodjin suurin ongelma on, että sen oppiminen on hidasta. –Artikkel Lapin Kansa aviissas (6.2.2019).
<https://www.lapinkansa.fi/lappi/saamelaisen-perinteisen-kasityon-taitaja-jouni-s-laiti-tuo-perinnetta-nykyhetkeen-3406295/?fbclid=IwAR1XEbN9MJLkcCdqS_Xvh1o8Kp-Q5atEnJuCjAZBexgkefVfxpnyFK1hw0w> (7.2.2019). Dárbbáša beassansáni.

- Mällinen, Maria-Riitta 2014: Matkailun kulttuurisen kestävyden käytännön määrittelyjä ja toteutumista Utsjoen kirkonkylässä 2000-luvulla. Pro Gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- Nuorgam, Piia 2009: *Duodjin eli saamelaisen käsityön oikeudellinen suoja perinteisenä kulttuuri-ilmaisuna*. Pro Gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Nykänen, Anna-Stina 2018: Igluja, porolavasteita, riippukeinuja – kymmenen päivän kierros Lapin turistikohdeissa vetää hiljaiseksi. –Artikkel Helsingin Sanomat aviissas (11.3.2018). <<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005598375.html>> (21.2.2019). Dárbbáša beassansáni.
- Paadar, Outi 2019: Fanasduodji lea garraduoji njunnošis. Duoji friijavuohtha geasuha muhto garra mávssut goaridit ja doarjjaortnegiide gáibidit álkidahttima. –Yle Sápmi neahttaođas. <https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/fanasduodji_lea_garraduoji_njunnosis__duoji_friijavuohtha_geasuha_muhto_garra_mavssut_goaridit_ja_doarjjaortnegiide_gaibidit_alkidahttima/10892947> (25.7.2019).
- Pitkänen, Anne 2005: Matkailu käsityöllisen hyvinvointitoiminnan mahdollisuutena. Käsityö, yrittäjäyys, hyvinvointi. Uusia liiketoimintapolkuja (doaimmahan Mirja Kälviäinen). KTM julkaisuja 9/2005. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö. 82–90. <[http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/7387C9AE067D33D0C2256FF1003FCDCB/\\$file/jul9touko_2005_netti.pdf](http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/7387C9AE067D33D0C2256FF1003FCDCB/$file/jul9touko_2005_netti.pdf)>
- Rasmus, Linnea & Lappalainen, Anneli 2019: Rautanaula kuksassa kertoo maan kivusta – saamelaisen käsityön taitaja osallistuu töillään yhteiskunnalliseen keskusteluun. –Yle Sápmi neahttaođas (11.1.2019). <<https://yle.fi/uutiset/3-10589698?fbclid=IwAR2Zas>> (6.3.2019).
- Rensujeff, Kaija 2011: Käsien, sävelin, sanoin ja kuvin. Saamelaiset taiteilijat Suomessa. Taiteenkeskustoimikunta, tutkimusyksikön julkaisuja. Arts council of Finland, researt reports No 38. Taiteen keskustoimikunta. <<https://www.taike.fi/documents/10162/31519/TY+ty+julkaisuja+38+11+sis.pdf>>
- Ruohomäki, Harri 2000: *Käsintehty brändi* (doaimmahan Harri Ruohomäki). Keuruu: Käsi- ja taideteollisuusliitto.
- Saari, Ritva 2017: Saamelaisuuden myyttiset representaatiot matkailuyritysten Internetsivuilla. Mainoskuvien semioottinen analyysi. Pro Gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <<https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/62924>>

Sámediggi 2018: Vastuullisesti ja eettisesti kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteet.

Suoma Sámediggi.

<<https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FKertomukset%2C%20ohjelmat%20ja%20suunnitelmat%2FOhjelmat%2FMuut%20ohjelmat%20ja%20ohjeet>>
(1.4.2019).

Seppälä, Timo 2009: Mytologiaa. –Elämystuottajan käsikirja (Sanna Tarssanen doaimmahan) Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. 57–72.

<<http://www.kulmat.fi/images/tiedostot/Artikkelit/elmystuottaja%20ksikirja.pdf>>

Solbakk, John T. 2007: Árbevirolaš máhttu ja árvvolaš vuoigŋaduodji. –*Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta* (doaimmahan J. T. Solbakk). Kárášjohka: Sámi kopijija.

<http://www.samikopijija.org/govat/doc/art_jts.pdf>

Tarssanen, Sanna 2009: Johdanto. –Elämystuottajan käsikirja (Sanna Tarssanen doaimmahan) Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. 6–7.

<<http://www.kulmat.fi/images/tiedostot/Artikkelit/elmystuottaja%20ksikirja.pdf>>

Tarssanen, Sanna & Kylänen, Mika: 2009. Elämys, mikä se on? –Elämystuottajan käsikirja (Sanna Tarssanen doaimmahan) Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. 8–20.

<<http://www.kulmat.fi/images/tiedostot/Artikkelit/elmystuottaja%20ksikirja.pdf>>

Utsi, Elle Merete 2013: *Eallilan*. Viđa nissonolbmo barggut ja vásáhusat boazoealáhusas. Kárášjohka: Dávvi Girji.

Vaarala, Ville 2019: Kädessäni maan äänet avaa Siidan näyttelyvuoden. –Artihkkal Inarilainen aviissas. (13.2.2019).

<<https://www.inarilainen.fi/i ihmiset/kadessani-maan-aanet-avaa-siidan-nayttelyvuoden-6.249.1569984.21c3b20cb5>> (20.3.2019).

Internet – gáldut

angelireindeer.fi = <<https://www.angelireindeer.fi/>> (18.2.2018).

Ártegis sáгат 2019 =

<https://www.facebook.com/groups/336300756303/search/?query=Jouni%20Laiti&epa=SEARCH_BOX>. Geavat ohcansáni “elämys”. (3.-10.7.2019).

instagram.com =

<<https://www.instagram.com/explore/locations/221829561493680/arctic-suorbmu?hl=nb>> (12.5.2019).

businessrovaniemi.fi =

<<https://businessrovaniemi.fi/rovaniemen-uusin-uniikkimajoitus-on-komsio/>> (29.1.2019).

davvisiida.no = <<http://www.davvisiida.no/home.html>> (8.3.2019).

duodjishop.fi = <<https://www.duodjishop.fi/>> (18.2.2019).

juhls.no = <<https://www.juhls.no/no>> (6.7.2019).

malta.com = <<http://www.malta.com/en/attraction/shopping/ta-qali-crafts-village>> (18.2.2019).

mantankuvataideviikot.fi = <<https://www.mantankuvataideviikot.fi/taiteilijat-2019.htm>> (15.6.2019).

saamicouncil.net =

<<http://www.saamicouncil.net/organisasuvdna/ossodagat/kulturossodat/sami-duodji-mearka/>> (15.5.2019).

siida.fi_a =

<<http://www.siida.fi/sisdoallu/diedahusat/siida-ain-bivnnuhis-galledanbiki>> (29.1.2019).

siida.fi_á =

<http://www.siida.fi/sisdoallu/cajahusat/molsasuvvi-cajahusat-2010?set_language=se> (13.2.2019).

siida.fi_b =

<<http://siida.fi/sisdoallu/diedahusat/duodjejhush-rahpsmemusea-siidda-jhusjagi-2019>> (13.2.2019).

siida.fi_c =

<<http://siida.fi/sisdoallu/diedahusat/siidda-vuoojhusa-ollauhttimii-ohcet-arkiteaktaplnejeaddji>> (7.7.2019).

Ulkuniemi, Marjo 2014 =

Solju. Dokumeantafilbma (jodihan Marjo Ulkuniemi). Sámi oahpahusguovddáš, Anár.

<<https://www.youtube.com/watch?v=DYQpjDAjWLY>> 11:20–12:07 (31.1.2019).

tripadvisor.fi =

<https://www.tripadvisor.fi/Attraction_Review-g189917-d15351560-Reviews-Angeli_Reindeer_Farm-Inari_Lapland.html> (30.4.2019).

uta.fi =

<<https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/faktori/faktori.html>> (4.4.2019).

varjjat.org =

<<http://www.varjjat.org/web/index.php?sladja=8&vuolitsladja=10&giella1=nor>> (18.2.2019).

vero.fi =

<<https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48086/kuvataiteilijoiden-arvonlisaverotuksesta/>> (8.7.2019).

wwf.fi =

<<https://wwf.fi/wwf-suomi/viestinta/uutiset-ja-tiedotteet/Suomalaiset-ovat-kuluttaneetosansa-maapallon-luonnonvaroista-tanaan-3736.a?fbclid=IwAR0ZBvJeRYnwzT2zSa3-JdRlqXvrrW3f7syDNDJ3uH-vzSxZzr3tUOD7rg>> (5.4.2019).

ykliitto.fi 2019 =

<<https://www.ykliitto.fi/tapahtumat/yk-paivat/maailman-henkisen-omaisuuden-paiva>> (24.7.2019).

Eará gáldut

Broch, Dag 2019 = Vuonnamárkaniid hoavda. Čálalaš diehtu Messenger bokte (22.5.2019).

Eira, Marit Susanna 2019 = Sámi allaskuvlla duodjestudeanta. Ságastallamat njálmmálaččat Guovdageainnus ja Messenger bokte (1.2–25.2.2019).

Honkanen, Antti 2019 = Phd, mátkkoštansuorggi dutkamuš- ja skuvleninstituhtta jodiheaddji. Lappi Universitehta. Njálmmálaš- ja šleatgapoastaságastallamat (8.3–31.5.2019).

Kuhmunen, Laila Susanna 2019 = Diehtu Messenger bokte (30.4.2019).

Niittyvuopio, Erva 2018 = Áššehaš ja sámebarggu čáli Oulu bismagoddis. Ságastallan WhatsUp bokte (24.11.2018).

Sikku, Lars Anders 2019 = Duojár ja duodjeoahpaheaddji. Ságastallamat Guovdageainnus (1.12.2018–22.5.2019).

Siri Utsi, Karen Ellen Marie 2019 = Duojár ja duodjeoahpaheaddji. Ságastallamat Sámi allaskuvllas Guovdageainnus (21.1–4.6.2019).

Vuolab, Elli 1998 = Duojár [1923–2012]. Ságastallan Jaakkola dálus Ohcejoga leagis (1998).

Govat, tabeallat ja govus

Govva 1. Bovdehus čájáhusa rahpamii. Govas lea modearna dáiddaduodji, man namman lea Eatnama bávččas. Govven: Jouni S. Laiti. Bovdehusa hábmen: Sámemusea Siida / Hannu Tikkanen.

Govva 2. Guossit oahpásmuvvan Eatnama fámoláš jienat -čájáhussii rahpandoaluid oktavuodas Sámemusea Siiddas Anáris ođđajagimánus 2019. Govven: Tiina-Maria Aalto.

Govva 3. Elle Sámmol Ovllá (Uula Samuel Laiti) lea njoarostan čearpmaha 1960 -logus Ohcejogas. Govven: Elle Sámmol Káre (Kaarina Soppela).

Govva 4. Soagi báhkki Ohcejoga guovllu meahcis. Govven: Jouni S. Laiti.

Govva 5. Čálli eadni, Ville Risten (Kristiina Laiti), Elle Sámmol Elle (Elli Vuolab) ja Ville Biret (Birit Aikio) doallamin duddjončájáhusa Ohcejoga kirkostobuid luhtte 1990 logu beallemuttus. Govven: Jyrki Rasmussen.

Govva 6. Okta duodji Eatnama fámoláš jienat -čájáhusas, man namman lei Mun nu liikon dutnje. Govven: Jouni S. Laiti.

Govus 1. Sámeturismma meroštallan. Govus lea heivehuvvon Kuqapi & Bernardi (2017: 71) govvosa vuodul.

Tabealla 1. Duodječájáhussii ja dujiid gávppálašvuhtii guoski fáttat, maid lean gávdnan máhcahusa vuodul. Árvvut, mat leat badjel 0,5, leat fuomášan veara.

Tabealla 2. Gávdnojuvvon ja nammaduvvon áššehasjoavkkut ja vástideddjiid lohku guhtege joavkkus. Árvvut, mat leat čielgasit positiivvalaččat, leat leamašan fuomášan veara. Loga bajil vulos.

Tabealla 3. Vástideddjiid juohkašuvvon guovlluid ja agi mielde.

Materiála

Eatnama fámoláš jienat -čájáhus, čájáhusa máhcahus, čájáhusteavsttat, čálli váldán odđa ja boares govat ja sogalaččaid boares govat. Govat čájáhusa birra ja eará materiálat leat čálli hálddus.

Mielddus 1.

Eatnama fámoláš jienat

– sápmelaš dáiddaduojit. Jouni S. Laiti.

Buorre čájáhusguossi

Livččen giitevaš, juos dus livččii astu mitalit iežat oaivila dáid jearaldagaide. Lean ohcamin vástádusaid dasa, ahte makkár áššiid čájáhusguossit dollet otná beavve dehálažžan duoji oktavuodas. Din vástádusat veahkehit sámi duodjesuorggi ovdánahttima. Merke nummiriin, ahte man ollu seammá dahje eará oaivilis don leat dáid čuoččuhusaiguin.

	1 Áibbas eará oaivilis	2 Vehá eará oaivilis	3 In máhte dadjat	4 Seammá oaivilis	5 Áibbas seammá oaivilis
Jearaldagat dujiid birra					
1. Duojit galget leat árbevirolaččat	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
2. Lea dehálaš, ahte duojit leat duddjojuvvon luonddu materiálain	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
3. Dujiin galgá leat Sámi Duodji – gálvomearka	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
4. Lea dehálaš, ahte duojit leat čábbát hervejuvvon	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Jearaldagat dovdamušaid birra					
5. Ožžon buori vásáhusa dán čájáhusa oaidnimis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6. Dát čájáhus bokta jurdagiid	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
7. Čájáhus ii lean beroštahtti	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
8. Dát čájáhus čuohcá mu dovdduide	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
9. Čájáhusa birra lea buorre oppalaš mitalus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
10. Dáiddabargu ja duodji leat seamma áššit	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
11. Lea somá beassat vástidit dáid jearaldagaide	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Jearaldagat duojára birra					
12. Duojár hálldaša bures iežas duddjonsuorggi	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
13. Duojára etnisitehtas ii leat mearkkašupmi	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
14. Duojár galgá leat dovddus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
15. Lea dehálaš, ahte duojára eallingierddus lea mitalus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
16. Lea dehálaš, ahte duojár lea sápmelaš	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
17. Dán čájáhusa duojár lea luohtheahtti	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Jearaldagat čájáhusa birra					
18. Čájáhus lea bures huksejuvvon	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
19. Lea buorre, ahte mielde leat maid dáiddabarggut	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
20. Háliidivččen diehtit eanet geavahuvvon ávdnasiid birra	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Jorgal

	1 Áibbas eará oaivilis	2 Vehá eará oaivilis	3 In máhte dadjat	4 Seammá oaivilis	5 Áibbas seammá oaivilis
21. Lea dehálaš, ahte čájáhusas lea/livččii láidsteaddji	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
22. Háliidivččen diehtit eanet duddjoma bargomuttuid birra	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
23. Háliidivččen beassat deaivvadit duojáriin	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Juos livččen oasti, de:					
24. Duodji galgá hábmejuvvot persovnnalaččat munnje	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
25. Munnje lea dehálaš dušše loahppabuvtta	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
26. Duodji galgá leat hálbi	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
27. Háliidivččen beassat ráfis dušše geahčadit dujiid	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
28. Háliidivččen oastit girjji dahje koarta dujiid ja duojára birra	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
29. Duodji oažžu leat divrras	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
30. Háliidivččen oassálastit bargobádjái, man duojár jođiha	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
31. Duojár galggašii leat ieš vuovdaleamen dujiid	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
32. Háliidivččen dušše gullat mitalusaid duojára ja dujiid birra	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

33. Du ahki:

Vuollel 18 jagi

18 – 35 jagi

36 – 65 jagi

Badjel 65 jagi

34. Du sohkahealli: Nissan Almmái

35. Man álbmogii don gulat:

36. Eará kommenta:

Ollu giitu vástideami ovddas!

Jouni S Laiti

